

Verejná mienka a voličské správanie

Zora Bútorová – Oľga Gyárfášová – Martin Slosiarik

ÚVOD

Parlamentné voľby 2012 prišli celkom neplánovane. Konali sa v marci 2012 ani nie dva roky po voľbách v júni 2010, ktoré vyniesli do vlády širokú stredopravú štvorkoalíciu zloženú zo strán Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana (SDKÚ-DS), Sloboda a solidarita (SaS), Kresťansko-demokratické hnutie (KDH) a Most-Híd. Túto vládu prvýkrát v histórii Slovenska viedla žena – premiérka a podpredsedníčka SDKÚ-DS Iveta Radičová. V opozícii sa nečakane ocitla dovtedy vládnuca strana Smer-SD a jej dovtedajší partner – Slovenská národná strana (SNS). Voľby 2010 predstavovali aj ďalší významný medzník – do parlamentných lavíc po takmer 20 rokoch nezasadlo Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara, politika, ktorý negatívne poznačil politický vývoj na Slovensku po novembri 1989.

Vládna koalícia, ktorá mala ambiciózny plán reforiem druhej generácie (napríklad v oblasti súdnictva či školstva), však nemala dlhú životnosť. Rozpadla sa v októbri 2011 po tom, ako sa premiérka rozhodla spojiť hlasovanie poslancov Národnej rady SR o príspevku Slovenska do dočasného eurovalu s hlasovaním o dôvere vláde. Členovia SaS spolu so skupinou OKS z klubu Most-Híd aj napriek tomuto spojeniu hlasovali proti navýšeniu eurovalu. Vzápätí však podpora tomuto kroku prešla hlasmi opozičného Smeru-SD. SaS teda nezabránila odsúhlaseniu eurovalu, ale prispela k pádu vlády. O predčasných parlamentných voľbách bolo rozhodnuté.

V tejto štúdií opíšeme zložitú politickú klímu pred predčasnými parlamentnými voľbami 2012. Na základe viacerých výskumov sa pokúsime vysvetliť okolnosti, ktoré viedli k jednoznačnému víťazstvu strany Smer-SD. Ďalej sa budeme venovať vnímaniu politických strán a ich lídrov, dynamike volebného rozhodovania a faktorom voličského správania, presunom voličov medzi voľbami 2010 a 2012 a ich sociálno-demografickému a hodnotovému profilu. Na záver charakterizujeme spoločenskú a politickú klímu po parlamentných voľbách 2012.

1. SPOLOČENSKÁ KLÍMA PRED VOĽBAMI 2012

1.1. Rekordná nespokojnosť so smerovaním spoločnosti

Do volebného roka 2012 vstúpili občania SR s mimoriadne kritickým nastavením. Až tri štvrtiny z nich (74 %) zastávali názor, že spoločnosť sa neuberá správnym smerom. (Graf č. 1) Rok a pol účinkovania vlády I. Radičovej stačil na to, aby sa vyvážené rozloženie názorov na vývoj spoločnosti medzi optimistov a pesimistov, ktoré zavládlo po voľbách 2010, dramaticky prechýlilo na stranu kritikov. Nespokojnosť so smerovaním spoločnosti bola mimoriadne vysoká, dokonca väčšia ako pred voľbami 1998, ktoré napokon vyústili do politickej porážky V. Mečiara.

Na rozdiel od druhej polovice 90. rokov, keď kľúčovým problémom bolo porušovanie demokratických princípov a autoritársky štýl vládnutia koalície HZDS – ZRS – SNS na čele s V. Mečiarom, však mala nespokojnosť občanov na konci skráteného funkčného obdobia kabinetu I. Radičovej iné zdroje. Tým prvým boli negatívne dopady globálnej ekonomickej krízy na obyvateľov Slovenska, ktorí nevideli jasnú perspektívu na zvládnutie a ukončenie krízy v širšom európskom i domácom kontexte. Tým druhým bolo odmietanie ekonomickej politiky stredopravej vlády (či už realizovaných alebo iba pripravovaných krokov) časťou verejnosti túžiacej po návrate „silnej ľavicovej“ vlády R. Fica, ktorú dominantná opozičná strana Smer-SD účinne a agresívne zdôrazňovala ako tú lepšiu, sociálne citlivejšiu alternatívu pre Slovensko. Tretím zdrojom nespokojnosti verejnosti bolo znechutenie z korupčných a klientelistických praktík v politike a v ekonomike, vystupňované po odhalení kauzy Gorila a vzápätí ešte umocnené kolektívnymi protestmi proti politickým „gorilám“, vyzývajúcimi k odchodu skorumpované „staré tváre“ s poškodenou reputáciou a morálnym kreditom. Pritom ľudový hnev sa vo výraznejšej miere obrátil proti politikom vládnej koalície. Štvrtým zdrojom nespokojnosti bolo sklamanie prívržencov stredopravých strán z neschopnosti ich politických zástupcov vládnuť a z povalenia vlády Ivety Radičovej vlastnými politikmi. Piatym zdrojom nespokojnosti sa po páde vlády stalo ich roztrpčenie z vyhliadky predčasných volieb, v ktorých sa ako najpravdepodobnejšie črtalo volebné víťazstvo R. Fica. Vzhľadom na rozpad názorovo heterogénnej vládnej koalície, do ktorého vyústili permanentné vnútorné spory, sa už nedalo rátať so zachovaním dovtedajšej jasnej deliacej čiary medzi stredopravým a ľavicovo-populistickým blokom, ale diskutovalo sa o rozličných povolebných konšteláciách, v ktorých by s volebným víťazom vstúpila do koalície jedna či viaceré strany vtedajšej vládnej koalície. Šiestym zdrojom bola negatívna skúsenosť z bezmocnosti vlády I. Radičovej, ktorá mala od svojho pádu až do marca 2012 zviazané ruky, keďže časť právomocí

prešla na prezidenta. Za takejto komplikovanej situácie verejnosť akceptovala predčasné voľby ako šancu na prekonanie stavu politickej paralýzy a na vykročenie zo slepej uličky.

Graf č. 1: „Čo myslíte, uberá sa slovenská spoločnosť správnym alebo nesprávnym smerom?“ (vývoj názorov celej populácie – v %)

extra file

Zdroj: FOCUS 1998; Inštitút pre verejné otázky 1999 – 2011; IVO/FOCUS/SÚ SAV 2012.

Tieto mnohoraké frustrácie sa premietli aj do ďalšieho nepriaznivého trendu: do výrazného zníženia emocionálnej identifikácie občanov so Slovenskou republikou.¹ Okruh ľudí pociťujúcich hrdosť na to, čo Slovenská republika dokázala počas svojej samostatnosti, sa zúžil na necelú polovicu (49 %), kým pred rokom ich ešte boli vyše dve tretiny (68 %). Takmer polovica respondentov v decembri 2011 uviedla, že hrdosť na dosiahnuté úspechy Slovenska nepociťuje. (Graf č. 2) Takéto rozloženie názorov občanov bolo najnepriaznivejšie za posledných 10 rokov.

Graf č. 2: „Keby ste mali zhodnotiť, čo Slovensko dosiahlo za doterajšie obdobie samostatnosti, súhlasili by ste s názorom, že občania SR môžu byť hrdí na svoju vlasť?“ (vývoj názorov celej populácie)

extra file

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, 2003 – 2011.

1.2. Naplnenie pesimistických očakávaní

Tu sa žiada vrátiť do prvých mesiacov po nástupe vlády I. Radičovej v lete 2010. Už vtedy totiž celková politická klíma neoplývala optimizmom. Pripomínala situáciu po voľbách 2002, keď sa začínalo druhé funkčné obdobie vlády Mikuláša Dzurindu a vo verejnosti boli

¹ Tým nechceme tvrdiť, že boli faktormi jedinými. Ďalším nepriaznivým impulzom pre vývoj národnej hrdosti bolo pravdepodobne aj to, že Slovensku sa nedarilo na športovom poli. Veľkým sklamaním bolo umiestnenie našich hokejistov na Majstrovstvách sveta v Bratislave na jar 2011.

rozšírené obavy z avizovaných ekonomických reforiem. Po voľbách 2010, ktoré ukončili štyri roky vládnutia koalície Smer-SD, SNS a ĽS-HZDS, stálo Slovensko pred požiadavkou znížiť verejný dlh zdedený od predchádzajúcej vlády a prekonať negatívne účinky globálnej finančnej krízy.

Atmosféra koncom roka 2010 kontrastovala s prevažujúcim optimizmom po nástupe vlády R. Fica v roku 2006, keď bola ekonomika silná a vláda nemusela robiť nepopulárne opatrenia: O štyri roky neskôr, po nástupe vlády stredopravej koalície už oveľa menej ľudí dúfalo vo zvýšenie počtu pracovných príležitostí, zvýšenie životnej úrovne, priaznivý vývoj v zdravotníctve, ako aj v zlepšenie stavu demokracie a posilnenie spravodlivosti v spoločnosti. Vo všetkých uvedených oblastiach prevládala zmes skeptických či až pesimistických očakávaní. (Tabuľka 24; pozri aj Bútorová – Gyárfášová 2011)

Ako ukázal predvolebný výskum Inštitútu pre verejné otázky v januári 2012 (*Slovensko...*, 2012), na konci skráteného obdobia vlády I. Radičovej pokladala verejnosť za najzávažnejšie dva problémy – na jednej strane nezamestnanosť a na druhej strane životnú úroveň a sociálne istoty (spontánne ich uviedlo po 62 % respondentov). Tretím v rebríčku najzávažnejších problémov bolo zdravotníctvo (32 %), štvrtým korupcia, klientelizmus a netransparentnosť (27 %) a piatym ekonomická politika, ktorú ľudia vnímali najmä v širšom kontexte globálnej ekonomickej krízy (25 %). Na šiestom mieste respondenti uvádzali stav politiky a kvalitu demokracie (16 %), na siedmom kriminalitu a organizovaný zločin (12 %), na ôsmom školstvo a vzdelávanie (8 %), na deviatom etnické napätie a problémy spolunažívania (6 %), na desiatom stav súdnictva a vymožitelnosť práva (4 %).

V porovnaní s koncom funkčného obdobia vlády R. Fica pred voľbami 2010 v očiach verejnosti výrazne vzrástla najmä naliehavosť problému životnej úrovne a sociálnych istôt (z 51 % na 62 %) a posilnila sa kritika stavu zdravotníctva (z 24 % na 32 %), k čomu prispela aj protestná mobilizácia lekárov a zdravotných sestier zameraná najmä na dosiahnutie vyššieho finančného ocenenia ich práce.

Vo verejnosti sa vyostriilo aj kritické vnímanie nerovnosti šancí, aké majú obyvatelia jednotlivých regiónov. Počas roku 2011 stúpol podiel ľudí na celom Slovensku, ktorí pokladali šance obyvateľov vo svojom regióne za horšie oproti pomyselnému priemeru Slovenska (z 52 % na 58 %). Takýto názorový posun sa odohral u obyvateľov viacerých krajov – najmä Košického, Prešovského, ale aj Žilinského a Trenčianskeho. Oslabilo sa aj pozitívne hodnotenie v Bratislavskom kraji. Najmasívnejšia deprivácia je už dlhodobo v krajoch s najvyššou mierou nezamestnanosti: začiatkom roka 2012 svoje šance hodnotilo

ako horšie oproti priemeru až 93 % obyvateľov Košického, 90 % obyvateľov Prešovského a 75 % obyvateľov Banskobystrického kraja.

Osobitný komentár si vyžaduje stav slovensko-maďarských vzťahov pred voľbami 2012. (*Slovensko...*, 2012) V tomto ohľade nastalo počas necelých dvoch rokov vlády I. Radičovej výrazné zlepšenie. Kým pred voľbami 2010 rezonovalo vo verejnosti napätie v slovensko-maďarských vzťahoch, ktoré výdatne podnecovala prítomnosť protimaďarsky orientovanej Slovenskej národnej strany v koalíčnej vláde Smer-SD, SNS, ĽS-HZDS, počas nasledujúceho obdobia, keď sa Most-Híd stal jednou zo strán vládnej koalície, toto napätie poľavilo. Medzi etnickými Maďarmi oslablo negatívne hodnotenie ich postavenia v porovnaní so Slovákmi a rozšírilo sa presvedčenie o rovnosti ich šancí. Tento posun patrí k nepopierateľným pozitívam funkčného obdobia vlády I. Radičovej. (Bútorová – Gyárfášová 2011) Na druhej strane sa však pred voľbami 2012 prehĺbilo kritické vnímanie problémov v spolunažívaní Rómov a ostatných obyvateľov.²

1.3. Chronicky nízka dôvera k vláde

Hneď po nástupe vlády I. Radičovej sa odohrala výrazná zmena vo verejnej percepcii kľúčových ústavných inštitúcií. Kým odchádzajúcej vláde R. Fica štyri mesiace pred parlamentnými voľbami 2010 dôverovali dve pätiny občanov (42 %), štyri mesiace po nich novej vláde Ivety Radičovej dôverovala iba tretina (33 %) – teda menej ako predchádzajúcej vláde nielen na začiatku, ale aj na konci jej funkčného obdobia. Podobným vývojom prešla aj dôvera občanov k parlamentu – zo 42 % vo februári 2010 klesla hneď po voľbách na 32 % v novembri 2010. O rok neskôr v októbri 2011 tesne pred pádom vlády I. Radičovej bola kredibilita oboch inštitúcií ešte o čosi nižšia: vláde dôverovalo 29 % a parlamentu 31 % občanov. Slabou schopnosťou presvedčiť občanov o správnosti svojej politiky vláda I. Radičovej pripomínala skôr kabinet M. Dzurindu než kabinet svojho predchodcu.³

² To oprávňuje konštatovať analýza odpovedí na otvorenú otázku, kde respondenti medzi problémami etnického spolunažívania uvádzali takmer výlučne práve napätia a konflikty medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi.

³ Rozpaky verejnosti nad výkonom vlády I. Radičovej sa prejavili hneď v prvých mesiacoch jej pôsobenia. V novembri 2010 v spontánnej odpovedi na otázku o najlepšom kroku vlády si až 47 % respondentov nevedelo spomenúť na žiadny. Ďalších 18 % takýto krok jednoducho nevidelo. Konkrétny pozitívny krok uviedlo iba 35 % respondentov. Respondenti najčastejšie oceňovali rozhodnutie odmietnuť pôžičku Grécku; úsilie vlády o ozdravenie ekonomiky a zastavenie plytvania verejnými zdrojmi; kroky na posilnenie alebo zachovanie sociálnych benefitov; boj s korupciou, presadzovanie transparentnosti a i. Na porovnanie pripomeňme, že na podobnú otázku o najlepšom kroku vlády R. Fica v novembri 2006 uviedlo nejaký pozitívny krok až 60 %

Tabuľka č. 1: Vývoj dôvery k najvyšším ústavným inštitúciám SR (% dôverujúcich: % nedôverujúcich)

	XI/02	IX/03	XI/04	XI/05	XI/06	XI/07	XI/08	II/10	XI/10	X/11
Prezident SR	38 : 60	44 : 53	69 : 27	73 : 25	76 : 22	75 : 22	74 : 25	65 : 31	62 : 33	62 : 35
Vláda SR	32 : 66	18 : 80	29 : 69	21 : 77	54 : 42	45 : 51	48 : 50	42 : 54	33 : 62	29 : 67
Národná rada SR	31 : 65	25 : 72	32 : 66	24 : 73	50 : 45	44 : 52	42 : 56	40 : 56	32 : 63	31 : 66

Poznámka: Zlúčené odpovede „úplne a skôr dôverujem“ a „skôr a vôbec nedôverujem“. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neviem“.

Zdroj: OMV SRo, 2002; Inštitút pre verejné otázky, 2003 – 2007; COPART-KVSBK/IVO, 2008; Inštitút pre verejné otázky, 2010 a 2011.

Skutočnosť, že vláda I. Radičovej ťahala v snahe o získanie podpory verejnosti za kratší koniec, dokumentovalo aj umiestnenie premiérky a jej predchodcu (a budúceho nástupcu) v rebríčku dôveryhodnosti. Začiatkom roka 2012 v ňom dominoval R. Fico (33 %), pričom však rovnaká tretina občanov nedôverovala nikomu. Až na druhej priečke sa so 14 % umiestnila I. Radičová, ktorá v tom čase už zverejnila rozhodnutie nekandidovať vo voľbách a odísť zo straníckej politiky.

2. POLITICKÁ SCÉNA

2.1. Vnímanie politických strán

Dôveryhodnosť

V predčasných voľbách 2012 sa o hlasy voličov uchádzalo 26 zaregistrovaných politických subjektov.⁴ Popri tradičných etablovaných stranách boli medzi nimi aj mnohé nové, recyklované, rebrandované či inak upravené subjekty, ktoré reagovali na aktuálny dopyt po nových stranách či nových tvárach. Mnohé z nich vznikli krátko pred voľbami, využívali

respondentov. (Bútorová – Gyárfášová 2006) Druhou stranou mince sú predstavy verejnosti o najhoršom kroku vlády. Ani k nemu sa nevedeli vyjadriť vyše dve pätiny respondentov (43 %). Zo spektra konkrétnych odpovedí najčastejšie pripomínali zvýšenie DPH a ním spojené zdražovanie; sociálnu nespravodlivosť a politiku utáhovania opaskov, ako aj nejednotnosť a nezhody v koalícii.

⁴ Rovnaký počet strán kandidoval v roku 2002; v ostatných parlamentných voľbách ich bolo vždy menej.

politické odcudzenie a snažili sa osloviť najmä voličov, ktorí boli sklamaní štandardnými politickými stranami. Aj preto sa v názvoch politických strán často vyskytovali slová ako „spravodlivosť“ (Právo a spravodlivosť, Národ a spravodlivosť), „zmena“ (Zmena zdola) či prívlastok „naše“ (Ľudová strana - Naše Slovensko, Náš kraj), oslovovanie „obyčajných“ ľudí, občanov ako protipól k politikom (Obyčajní ľudia; 99 % - občiansky hlas) či dokonca apelovanie na „deti“ (Robíme to pre deti – SF). Tieto strany jednotlivo dosiahli len veľmi slabý výsledok; sumárne však podiel „prepadnutých“ hlasov predstavoval až 19,3 %.⁵ Z toho takmer polovica pripadla „nováčikom“ alebo kvázinováčikom v politickej súťaži.

Výraznejšie boli v kampani prítomné dva nové politické subjekty – 99 % - občiansky hlas a Obyčajní ľudia – Nezávislé osobnosti (OĽaNO). Prvý z menovaných zaujal svojou masívnou kampaňou, s ktorou prišiel dávno pred oficiálnym začiatkom, a v istej fáze aj reálnou šancou prekročiť hranicu 5 %. Formácia Igora Matoviča, ktorý pôsobil v NR SR už od roku 2010, OĽaNO poprela princípy štandardnej politickej strany – pod jej „hlavičkou“ okrem už známeho združenia Obyčajní ľudia kandidovali nezávislé osobnosti a ich vstup do parlamentu závisel od schopnosti získať preferenčné hlasy voličov. Najvyšší podiel prednostných hlasov získali práve kandidáti OĽaNO – 87,7 %.⁶

Dôvera a sympatie veľkej časti voličov však patrili predovšetkým strane Smer-SD. V januári 2012 bola v očiach celej verejnosti najsympatickejšou stranou - sympatie jej vyjadrilo 47 % opýtaných, nesympatie 39 %. Toto priaznivé rozloženie odrážalo aj široký okruh jej priaznivcov. Vo vnímaní všetkých ostatných strán prevažovali nesympatie, najvýraznejšie v prípade SDKÚ-DS a SaS.

Pozrime sa teraz na dôveryhodnosť politických strán optikou prívržencov strán. Na základe „blízkosti“ a „vzdialenosti“ meranej mierou sympatií, resp. nesympatií možno vytvoriť istú mapu politickej scény očami prívržencov strán. (Tabuľka č. 2)

Vychádzajúc z miery sympatií, resp. nesympatií na škále od –100 (najväčší dištanc) po +100 (najväčšia blízkosť) možno konštatovať:

- najväčšia vzdialenosť bola medzi SNS a Mostom-Híd, pričom tento dištanc bol vzájomný;

⁵ Vyšší podiel prepadnutých hlasov bol len v roku 1992, a to 23,8 %.

⁶ Vo voľbách 2012 bolo historicky najvyššie využitie prednostných hlasov. Percentuálne využitie prednostných hlasov u voličov strán, ktoré získali mandáty v NR SR, bolo v priemere 81 %, oproti 74 % v roku 2010. Počet poslancov, ktorí sa do NR SR „prekrúžkovali“, dosiahol 15 oproti 11 v roku 2010.

- medzi priaznivcami strán vládnej koalície a opozície bol hlboký odstup (to platí okrem už spomenutého vzťahu medzi SNS a Mostom-Híd najmä pre vzťah priaznivcov Smeru-SD k SDKÚ-DS a SaS);
- všetky strany aktuálnej koalície sa oveľa výraznejšie dištancovali od SNS ako od Smeru-SD;
- medzi stredopravými stranami mali k sebe najbližšie SDKÚ-DS a KDH; naopak najväčší dištanc mali priaznivci KDH od SaS.

Tabuľka č. 2: Sympatie a nesympatie k politickým stranám očami ich prívržencov

Hodnotiaci prívrženci	Hodnotené strany						
	Smer-SD	KDH	SDKÚ-DS	SaS	Most-Híd	OLaNO	SNS
Smer-SD	81	- 38	- 63	56	47	40	- 2
KDH	- 44	79	0	60	16	31	- 36
SDKÚ-DS	39	8	53	20	- 11	-16	- 57
SaS	37	26	18	77	24	0	- 53
Most-Híd	20	6	- 2	33	89	- 2	- 75
OLaNO	8	19	39	7	30	66	- 50
SNS	27	49	66	62	70	48	79

Poznámka: Priemerný index na škále +100 (maximálna sympatia) až -100 (maximálna nesympatia).

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, január 2012.

Údaje z prieskumu však vypovedajú ešte o jednom dôležitom fenoméne predvolebnej politickej scény – o miere sympatií vyjadrených pre politickú stranu jej vlastnými prívržencami (zvýraznené čísla na diagonále). Miera tejto identifikácie bola rozdielna – od +89 u prívržencov Mostu-Híd a + 80 u prívržencov Smeru-SD, až po hodnotu: +53 v prípade SDKÚ-DS, čo bola najnižšia hodnota spomedzi uvedených 7 strán.⁷

Kompetentnosť

Dôležitým faktorom voličského rozhodovania i dlhodobšej straníckej lojality je presvedčenie občanov o schopnosti politickej strany riešiť závažné spoločenské problémy. Čím je konkrétna téma v očiach verejnosti a voličov závažnejšia, tým môže byť aj voličská

⁷ Treba zdôrazniť, že v prípade SDKÚ-DS nešlo o novú stranu, pre ktorú je slabá identifikácia častou charakteristikou. V čase výskumu už bol voličský potenciál SDKÚ-DS značne zredukovaný; ešte však dosahoval 8,3 %, čo bolo viac ako konečný volebný výsledok.

atraktivita konkrétnej politickej strany vyššia. V januári 2012 respondenti posudzovali, ktorá politická strana by vedela najlepšie dosiahnuť 13 závažných spoločenských cieľov: zvýšenie životnej úrovne; ochranu životného prostredia; rozvoj školstva a vzdelávania; zlepšenie zdravotníctva; obmedzenie korupcie; hospodársky rast; zabezpečenie výkonného súdnictva a vymožitelnosti práva a ďalšie. (Tabuľka č. 3)

V očiach celej verejnosti pre 10 z 13 politík vychádzala ako najkompetentnejšia Smer-SD. Pre tri oblasti – zlepšenie spolunažívania Rómov a ostatných obyvateľov; obmedzenie korupcie a rozkrádania; zabezpečenie výkonného súdnictva a vymožitelnosti práva – však verejnosť nenachádzala žiadnu stranu schopnú dosiahnuť skutočné zlepšenie.

Pre prívržencov väčšiny politických strán bolo charakteristické, že stranu, ktorú preferovali, vnímali ako najkompetentnejšiu vo všetkých alebo vo väčšine skúmaných oblastí. Miera tohto presvedčenia však bola rozdielna. Najčastejšie ho mali prívrženci Smeru-SD. Ako ukazuje graf 3, vyše 90 % z nich verilo v schopnosť strany zvýšiť životnú úroveň, 83 % v zlepšenie zdravotníctva, 81 % v zabezpečenie hospodárskeho rastu a 80 % v zníženie nezamestnanosti, pričom práve tieto témy považovali aj za prioritné. U prívržencov SDKÚ-SD bola miera tohto presvedčenia slabšia, s výnimkou jednej oblasti, ktorou bolo zabezpečenie výkonného súdnictva a vymožitelnosti práva. Išlo o agendu, v ktorej bola vláda – najmä prostredníctvom ministerky spravodlivosti Lucie Žitňanskej – mimoriadne aktívna.

Tabuľka č. 3: „Ktorá politická strana by podľa Vás vedela najlepšie dosiahnuť nasledujúce spoločenské ciele?“ (pohľad celej verejnosti – v %)

Spoločenské ciele	1. najčastejšia voľba	2. najčastejšia voľba
Zlepšenie spolunažívania Rómov a ostatných obyvateľov	38 (žiadna strana)	15 (neviem)
Zvýšenie životnej úrovne ľudí ako ste vy	36 (Smer-SD)	20 (žiadna strana)
Zlepšenie zdravotníctva	35 (Smer-SD)	19 (žiadna strana)
Zníženie nezamestnanosti	34 (Smer-SD)	24 (žiadna strana)
Hospodársky rast	34 (Smer-SD)	19 (žiadna strana)
Presadzovanie záujmov SR v rámci EÚ	32 (Smer-SD)	16 (neviem)
Rozvoj školstva a vzdelávania	30 (Smer-SD)	17 (žiadna strana)
Obmedzenie korupcie a rozkrádania	29 (žiadna strana)	22 (Smer-SD)
Zníženie kriminality	25 (Smer-SD)	24 (žiadna strana)
Zabezpečenie výkonného súdnictva a vymožitelnosti práva	24 (žiadna strana)	22 (Smer-SD)
Posilňovanie rovnosti príležitostí pre znevýhodnené skupiny	23 (Smer-SD)	20 (žiadna strana)
Posilňovanie národnostnej a rasovej	20 (Smer-SD)	19 (žiadna strana)

tolerancie		
Ochrana životného prostredia	19 (Smer-SD)	18 (neviem)

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, január 2012.

**Graf č .3: „Ktorá politická strana by vedela najlepšie dosiahnuť nasledujúce ciele?“
(pohľad prívržencov Smeru-SD a SDKÚ-DS na kompetentnosť vlastných strán – v %)**

extra file

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, január 2012.

2. 2. Dôveryhodnosť politikov

Súčasná politická komunikácia, politický marketing a kampaň sú postavené predovšetkým na osobách – lídroch politických strán. O účinnosti konkrétnych posolstiev spravidla väčšmi rozhodujú ich nositelia než samotný obsah. Podobne aj imidž politickej strany je často značne ovplyvnený imidžom jej kľúčovej osobnosti. Do volieb 2012 išli všetky politické strany s lídrom, ktorý bol zároveň predsedom strany.

Výsledky predvolebného výskumu poukázali na rôzne modely postavenia straníckych a volebných lídrov v očiach potenciálnych voličov. Najrozšírenejším bol model silného lídra, ktorý bol jednoznačnou „jednotkou“ v očiach prívržencov. V takomto prípade sa dá predpokladať, že väzba na stranu je posilnená väzbou na lídra. To bol už tradične prípad Smeru-SD, Mostu-Híd⁸ a SNS. Pred voľbami 2012 sa do tejto skupiny strán zaradila aj strana SaS; v priebehu rokov 2010 – 2012 si totiž Richard Sulík výrazne posilnil pozíciu v očiach potenciálnych voličov. Ďalšiu kategóriu predstavuje KDĽAP, kde mali vyrovnanú pozíciu traja poprední politici strany – predseda Ján Figel’ a dvaja podpredsedovia KDĽAP, Pavol Hrušovský a Daniel Lipšic. V komplikovanej personálnej situácii sa pred voľbami 2012 nachádzala SDKÚ-DS. Jej priaznivci naďalej ako najdôveryhodnejšiu političku vnímali premiérku Ivetu Radičovou, ktorá však už vo voľbách nekandidovala a oznámila odchod zo strany po voľbách. Predseda strany a volebný líder Mikuláš Dzurinda, ktorý odmietol pred voľbami odstúpiť, v ratingu výrazne zaostával a slabšiu pozíciu ako v minulosti mal aj podpredseda SDKÚ-DS Ivan Mikloš. Podobne slabú pozíciu mala dva mesiace pred voľbami Lucia Žitňanská, ktorá

⁸ V kampani Mostu-Híd pred voľbami 2010 bolo silné postavenie lídra dokonca marketingovo využité sloganom „Lebo Béla“.

však krátko pred termínom volieb avizovala, že sa bude uchádzať o predsedníčku stoličku a napokon vo voľbách získala najviac preferenčných hlasov.

Tabuľka č. 4 uvádza aj rozloženie dôvery u priaznivcov dvoch nových politických formácií, ktoré mali šancu na vstup do parlamentu. Najdôveryhodnejšou osobnosťou OĽaNO bol pre priaznivcov zakladateľ tejto strany Igor Matovič. Na ďalších dvoch priečkach boli politici z iných strán. Relatívne vysoký bol však aj podiel odpovedí „neviem“, resp. „nedôverujem nikomu“, čo odrážalo aj celkový postoj prívržencov tejto strany k štandardnej straníckej politike. V tejto súvislosti treba spomenúť, že strana OĽaNO postavila mobilizáciu voličov na preferenčných hlasoch pre jednotlivých kandidátov, a nie na hlasoch pre stranu ako takú.

Veľmi špecifická bola aj „personálna mapa“ potenciálnych voličov strany 99 % - občiansky hlas. V prvej trojke nebol jediný predstaviteľ tejto strany, hoci v čase výskumu už boli viacerí masívne zviditeľňovaní v predvolebnej kampani. Podiel nedôverujúcich žiadnemu politikovi dosahoval 57 %, čo taktiež naznačovalo slabú personifikáciu väzby na tento nový subjekt. Dá sa predpokladať, že aj to – popri iných kauzách – prispelo až k neočakávane slabému volebnému výsledku.

Tabuľka č. 4: **Dôveryhodní politici v očiach prívržencov strán v januári 2012 (v %)**

SDKÚ-DS		SaS		KDH	
Radičová	67 (59)	Sulík	81 (38)	Figeľ	49 (54)
Dzurinda	29 (43)	Matovič	17 (-)	Hrušovský	49 (42)
Mikloš/Figeľ	12 (Mikloš				
Žitňanská	40)	Radičová	16 (33)	Lipšic	45 (34)
<i>Nikto</i>	8	<i>Nikto</i>	9	<i>Nikto</i>	8

Most-Híd		Smer-SD		SNS	
Bugár	88 (81)	Fico	89 (83)	Slota	78 (80)
Radičová	21 (22)	Kaliňák	34 (44)	Fico	34 (36)
Simon	16 (-)	Gašparovič	16 (20)	Belousovová	15 (-)
<i>Nikto</i>	4	<i>Nikto</i>	6	<i>Nikto</i>	8

OĽaNO		99 % - občiansky hlas	
Matovič	53	Radičová	16
Radičová	15	Fico	12
Fico	12	Matovič	7
<i>Nikto</i>	22	<i>Nikto</i>	57

Poznámka 1: Otvorená otázka. Respondenti mohli v spontánnej odpovedi uviesť maximálne tri mená. Preto súčet odpovedí môže prekračovať 100 %.

2: Čísla v zátvorke sa vzťahujú k februáru 2010.

3. (–) Tento politik nefiguroval v roku 2010 medzi tromi naj dôveryhodnejšími osobnosťami v očiach prívržencov strany.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, február 2010 a január 2012.

3. VOLEBNÁ KAMPAŇ

3.1. Hlavné témy predvolebného diskurzu

Predvolebná kampaň zvykne ponúkať obraz o kvalite politickej súťaže, jej hlavných témach i náladách spoločnosti. Keď 11. októbra 2011 padla vláda pri spojenom hlasovaní o navýšení dočasného eurovalu a dôvere vláde, viacerí odborníci predpokladali, že európska agenda sa stane dôležitou, ba dokonca najdôležitejšou témou predvolebnej súťaže. Zdalo sa, že to je prirodzený dôsledok sporu medzi zásadným „nie“ SaS a jasným „áno“ jej koalíčných partnerov. Iní experti už vtedy upozorňovali, že politizácia európskych tém pre domácu politickú súťaž je skôr dočasnou epizódou ako dlhodobou deliacou líniou. V kampani napokon najväčšmi rezonovala kauza Gorila, ktorá odhaľovala údajné korupčné praktiky politikov, najmä predstaviteľov druhej vlády Mikuláša Dzurindu v rokoch 2002 – 2006. Kauza Gorila a vlna protestov, ktorú vyvolala, zdiskreditovala nielen konkrétne politické strany, ale aj stranícku politiku ako takú. Kritika politickej korupcie a klientelizmu nevyústila do konkrétnych návrhov limitujúcich korupčné správanie politikov, ale do posilnenia rozšíreného stereotypu, že všetci politici sú rovnako skorumpovaní. Ako neskôr ukázali parlamentné voľby, kauza Gorila a ďalšie obsahom podobné, ale dosahom menšie kauzy (napríklad Sasanka) najväčšmi zasiahli práve politické strany, ktoré v krátkom období vládnutia 2010 – 2012 dokázali presadiť niektoré protikorupčné opatrenia. Týkalo sa to najmä SDKÚ-DS a do istej miery aj strany SaS, ktorá vo voľbách 2010 vniesla do politického diskurzu „čestnosť a verejnú integritu“ oproti straníckemu „partikularizmu“. (Učeň 2011)

Nasledujúce podkapitolky nemajú za cieľ podrobne opísať celý predvolebný diskurz, ale vyzdvihnúť kľúčové témy, na ktorých sa politické strany najviac profilovali. Neskôr ich sledujeme aj ako diferencujúce faktory hodnotových orientácií jednotlivých voličských skupín.

Ekonomické a sociálne témy

Diskurz o ekonomických témach sa odohrával v tieni ekonomickej a dlhovej krízy, zvýšenej nezamestnanosti a nutnosti šetrenia verejných výdavkov. Stredopravé strany – predovšetkým SDKÚ-DS a SaS – stáli vo svojich programoch na pozíciách, ktoré možno zhrnúť do tézy

„menej štátu, viac trhu; menej prerozdelenia a nižšie dane“. Aj pod tlakom rastúcej nezamestnanosti však výrazne akcentovali „prácu“. Program SDKÚ-DS mal názov *Pre viac práce na Slovensku*, hlavný slogan kampane KDĽK znel *Začína to prácou – Cesta pre Slovensko*.

Na druhej strane opozičný Smer-SD ako kľúčové slovo svojej kampane ponúkal istoty, najmä sociálne, ale aj istoty vo všeobecnosti (*Ludia si zaslúžia istoty!*). Keďže najmä v čase ekonomickej krízy ide o „nedostatkovú komoditu“, prihováral sa tým veľkej časti voličov. Na rozdiel od roku 2010 strana tentoraz nevyužívala negatívnu kampaň. Prejavila aj zdržanlivosť vo vzťahu k nacionalistickej agende, ktorú plne prenechala svojmu bývalému koalíčnému partnerovi SNS. V závere kampane víťazná strana ešte pridala mobilizujúce heslo „Jeden hlas môže rozhodnúť“, ktoré pripomínalo, že ani vysoké preferencie by nemali priaznivcov Smeru-SD odradiť od účasti na voľbách. Smer-SD sa očividne poučil z chyby, ktorú urobil pred voľbami 2010, keď u svojich prívržencoch vyvolal dojem neohroziteľného volebného favorita.

V úvode dokumentu *Programové zameranie strany Smer-Sociálna demokracia na roky 2012-2016* schválenom v decembri 2011, ktoré bolo mimochodom formulované už ako „východisko činnosti vlády za účasti strany Smer-SD“, sa mnohonásobne a v rôznych kontextoch akcentovala ďalšia dôležitá hodnota. Tou bola stabilita: „Slovensko si nemôže v súčasnej situácii dovoliť ďalší pokus o vládnu koalíciu, ktorá bude nestabilná. Bez stability nie je šanca zvládnuť súčasné turbulentné vonkajšie prostredie. Na nestabilitu vládnej moci doplatia všetci, každý občan Slovenskej republiky. Stabilita vládnej koalície vytvára nevyhnutné podmienky na zvýšenie a stabilizovanie istôt v živote občanov.“ (Programové zameranie strany ..., 2011, s. 2)

Téma práv a postavenia menšín

O čo bol Smer-SD zdržanlivejší, o to radikálnejšie prezentovala svoju štandardnú agendu SNS, ktorá bojovala o zotrvanie v parlamente a musela sa vymedzovať voči svojim odídencom (strana Národ a spravodlivosť, ktorú založila bývalá podpredsedníčka SNS Anna Belousovová); radikálnym kotlebovcem (Ľudová strana – Naše Slovensko) i ďalším nacionalisticky orientovaným menším stranám. SNS, ktorá menšiny zásadne prezentuje ako hrozbu pre Slovákov, pred voľbami 2012 útočila viacerými smermi – tradične proti maďarskej menšine (presadzovanie štátneho jazyka a obmedzovanie jazykov menšín), ale aj proti Maďarskej republike („SNS nebude ako ostatné strany zakrývať hrozby plynúce z

expanzie cezhraničnej politiky a prijímania exteritoriálnych zákonov. SNS nedovolí vziať časť štátnych občanov Slovenskej republiky Maďarskom“ (*Vernosť Slovensku....* 2012) a čoraz intenzívnejšie a agresívnejšie proti Rómom: „Cigánska otázka už teraz nadmerne zaťažuje spoločnosť a ešte len v plnej sile prepukne! Preklopíme optiku do normálnej polohy: všetci vidíme, že všetko je naopak. Slušná väčšina obyvateľstva pracuje a „živí“ neprispôsobivú časť“ (*Vernosť Slovensku... 2012: 7-8*). Práve s rómskou agendou sa SNS usilovala presadiť aj v regiónoch východného Slovenska, kde dovtedy mala iba okrajové postavenie.

„Sociálne vylúčeným spoločenstvám“⁹ venovala vo svojom programe pozornosť aj SaS a KDĽ. V programe OĽaNO sa uvádza ako kľúč „k zlepšeniu situácie v rómskych komunitách koordinované riešenie v oblasti vzdelania v spojení so sociálnou formáciou v prirodzenom, avšak postupne kultivujúcom prostredí a v riešení dlhodobej nezamestnanosti v spojitosti s reformou sociálneho systému“ (*Volebný program hnutia OBYČAJNÍ LUDIA... 2012: 10-11*).¹⁰

Otázkam etnických menšín sa zoširoka venovala vo svojom programe strana Most-Híd, ktorá sa prezentovala ako „strana zmierenia medzi Maďarmi a Slovákmi, medzi Maďarmi navzájom, ako aj medzi ostatnými národnostnými menšinami a etnickými skupinami“ (*Program strany Most-Híd, 2012, s. 2*). Slovensko charakterizovala ako „mnohonárodnostnú, viacjazyčnú a multikultúrnu krajinu, a preto pre všetkých jej obyvateľov treba zabezpečiť rovnaké možnosti na prácu, uplatnenie a spolunažívanie“. (Tamtiež)

Kultúrno-etické hodnoty

V otázke kultúrno-etických hodnôt a princípov stáli na najvzdialenejších pozíciách KDĽ a SaS. KDĽ vo svojom volebnom programe uviedlo, že chce presadiť ústavný zákon na ochranu manželstva ako zväzku muža a ženy a podporuje dokončenie zmluvného rámca medzi Slovenskou republikou a Svätou Stolicou. (*Začína to prácou – Cesta pre Slovensko, 2012*) Na druhej strane SaS v časti svojho programu „Osobné slobody“ o.i. požaduje dekriminalizáciu marihuany, uzákonenie životných partnerstiev párov rovnakého pohlavia, možnosť uplatniť si výhradu vo svedomí z akéhokoľvek, nielen náboženského dôvodu;

⁹ Tento termín zaviedla Lucia Nicholsonová v pozícii štátnej tajomníčky MPSVaR SR. V podobnom význame sa zvykne používať „sociálne znevýhodnené prostredie“ alebo „marginalizované rómske komunity“.

¹⁰ V čase, keď vznikol volebný program, hnutie ešte nepoužívalo názov OĽaNO, ale iba Obyčajní ľudia.

viaceré liberalizačné úpravy v právnych vzťahoch manželov, o.i. aj možnosť rozvodu mimosúdnou dohodou o vzťahu. (*Volebný program SaS...*, 2012, s. 92-95) Celkovo však možno konštatovať, že témy liberálno-konzervatívneho diskurzu zaznievali v kampani zriedkavo.

Európska agenda

Väčšina etablovaných strán sa prezentovala proeurópsky, ale bez výrazného étosu, zaujatia či kreatívnych politík; skôr akoby absolvovala povinnú jazdu pre väčšinovo proeurópske voličstvo.

Výnimku predstavovali SNS a SaS. Obe tieto parlamentné strany v duchu svojich predchádzajúcich postojov prezentovali dva modely euroskepticizmu. SNS učebnicový príklad periférneho nacionalizmu, ktorý „bojuje“ za národné záujmy proti globálnym inštitúciám, Západu či Európskej únii. Tento euroskepticizmus je blízky radikálnym pravicovým stranám v pôvodnej EÚ-15, ako sú napríklad Práví Fíni či Slobodná strana Rakúska. V kampani SNS tematizovala „bohatých Grékov či Talianov, ktorí si však žijú nad pomery a robia nám ostatným rozpočtovo disciplinovaným chudákom problémy“ i „neefektívny princíp solidarity pre lenivé štáty, na ktorý SNS odpovie požiadavkou na európsku solidaritu v stanovení celoeurópskej minimálnej výške priemernej ceny práce a zvýšenia miezd“. (*Vernosť Slovensku...* 2012, s. 1) SNS dokonca ako prvá z parlamentných strán uvažovala o alternatíve vystúpenia Slovenska z EÚ a eurozóny: „...v prípade krajnej nutnosti ochrany majetku a hodnôt občanov a štátnej suverenity aj vystúpením z EÚ a ukončením používania súčasnej spoločnej meny – eura“. (*Vernosť Slovensku...* 2012, s. 1)

Iný typ euroskepticizmu zastávala SaS, ktorá odmietla navýšenie dočasného eurovalu a v kampani argumentovala tým, že ďalší vývoj dal ich postoj za pravdu. Strana tiež odmietala cestu hlbšej integrácie, lebo „môže viesť k okresaniu suverenity členských štátov“. (*Volebný program SaS...*, 2012, s. 56) „Podporuje však prísnejšie a vynútiteľné sankcie, a to nielen v prípade malých alebo menej významných štátov, ale aj rozhodujúcich veľikánov EÚ – Nemecka a Francúzska.“ (Tamtiež)

Na druhej strane sa výrazne proeurópsky prezentoval Smer-SD. V programovom dokumente dokonca povýšil lojalitu k EÚ na referenčný rámec domácej politiky: „Smer – sociálna demokracia je presvedčený, že Európska únia a členstvo v Eurozóne, napriek súčasným krízovým javom, zostávajú základným prostredím určujúcim každodennú realitu Slovenska a jeho občanov. Byť v Európskej únii pre nás znamená cítiť sa bezpečne politicky, ekonomicky

a sociálne. Byť protieurópsky ohrozuje samotnú existenciu Slovenskej republiky“. (*Programové zameranie strany ...*, 2012)

Proeurópske postoje – v záujme udržania jednotnej meny a stability - prezentovali aj stredopravé strany. KDH vo svojom programe podporuje „posilnenie Paktu rastu a stability, ako aj koordináciu hospodárskej politiky v eurozóne“. (*Začína to prácou ...*, 2012, s. 74) SDKÚ-DS podobne deklaruje: „Euro je aj naša mena. Naším cieľom je, aby Slovensko aj v budúcnosti zostalo v centre európskej integrácie. Zodpovednou európskou politikou budeme chrániť úspory našich občanov a investície našich podnikateľov.“ (*Pre viac práce ...*, 2012, s.19)

3.2. Celkové hodnotenie

V komentároch sa volebná kampaň 2012 najčastejšie označovala prívlastkom „najšpinavšia“. Toto hodnotenie reflektovalo rozsah káuz, a najmä silu ich vplyvu na verejnú mienku – vysokú mieru vyvolaného znechutenia z politiky a oslabenie schopnosti časti verejnosti rozlišovať medzi rozdielnymi politickými alternatívami. Napriek neraz precízne vypracovaným volebným programom volebná súťaž – minimálne v rovine „oficiálnej“ komunikácie – ponúkala „nudné, nič nehovoriace bilbordy, nevýrazné slogany, povinné jazdy po Slovensku“ (Timoracký 2012), pôsobila neduživo, vyvolávala dojem rozmazania programových rozdielov medzi stranami. Málo sa diskutovalo o vecných alternatívach. S výnimkou strany Smer-SD kampaň nemala ani jasnú mobilizačnú koncovku. Ostatné strany akoby rezignovali na získavanie a presvedčanie voličov. Na rozdiel od roku 2010 politické strany nedostali „výpomoc“ od mimovládnych organizácií či z iných kruhov nezávislého občianskeho prostredia. Chýbalo aj mobilizujúce zjednotenie stredopravých strán, ktoré tesne pred voľbami 2010 vyslali jasný signál spoločného postupu, čo v závere pritiahlo časť váhacov.

4. ÚČASŤ NA VOĽBÁCH

, Obe čísla potvrdzujú, že trend klesajúcej účasti, ktorý naznačili voľby 2006, keď účasť na parlamentných voľbách klesla na historické minimum 54,7 %, sa zastavil.¹¹

¹¹ Nie je vylúčené, že voľby 2012 predznamenal aj trvalejšiu stabilizáciu účasti na „hlavných“, prvoradých parlamentných voľbách na hladine 55 % až 60 %.

V januári 2012, necelé dva mesiace pred voľbami sa zdalo, že účasť bude nižšia, keďže len 28 % respondentov – oprávnených voličov uvádzalo, že sa na nich určite zúčastní a ďalších 22 % odhadovalo pravdepodobnosť svojej účasti na 90 – 80 %. Na základe týchto zistení sa odhad reálnej účasti pohyboval v intervale 50 – 55 %. Zodpovedala tomu aj celková atmosféra v spoločnosti a frustrácia voličov. Mobilizáciu však tentoraz výrazne „potiahla“ strana Smer-SD. K vyššej účasti prispeli aj početné nové strany, ktoré oslovovali voličov nespokojných s mainstreamovou politikou a „zbierali“ protestné hlasy. Nasvedčuje tomu nielen dobrý výsledok pre formáciu OĽaNO (8,6 %), ale aj vysoké percento prepadnutých voličských hlasov, ktoré spolu získali malé mimoparlamentné strany (19,3 %). Na druhej strane, ako uvidíme ďalej, na voľbách absentovali väčšie segmenty voličov stredopravých strán z roku 2010. (Pozri podkapitolu 6)

Významným faktorom volebnej účasti je presvedčenie občanov, že záleží na tom, kto vládne a že ľudia majú možnosť svojou účasťou na voľbách ovplyvniť politické rozhodovanie. Ide o faktor politickej efektivity (*political efficacy*) alebo presnejšie pocitu politického vplyvu, ktorý je protikladom pocitu občianskej bezmocnosti, resp. politického odcudzenia. Dôležitosť pôsobenia tohto faktora sa potvrdila vo voľbách 2010. (Bútorová – Gyárfášová 2011)

Zistenia z predvolebného výskumu v januári 2012 naznačovali, že pocit politickej efektivity bude zohrávať dôležitú úlohu aj v nastávajúcich voľbách. Tabuľka č. 5 dokumentuje priepastný rozdiel v miere odhodlania zúčastniť sa na voľbách medzi ľuďmi presvedčenými o dôležitosti volieb pre ďalší vývoj spoločnosti a ľuďmi, ktorí voľbám takýto vplyv neprípisujú. Kým z prvej skupiny bolo až 73 % pevne rozhodnutých určite sa na voľbách zúčastniť, z tých, ktorí sa prikláňali k názoru „je jedno, koho ľudia volia“, to bolo iba 14 %.

Tabuľka č. 5: „Niektorí ľudia hovoria, že nezáleží na tom, koho ľudia volia, aj tak sa nič nezmení. Iní hovoria, že to, koho ľudia volia, môže veľa zmeniť. Aký je Váš názor?“

	Pravdepodobnosť volebnej účasti				Populácia SR
	100 %	80 – 90 %	50 – 70 %	pod 50 %	
„Záleží na tom, koho ľudia volia, môže to veľa zmeniť.“	73	56	53	18	47
Nerohodné stanovisko	13	25	29	23	21
„Je jedno, koho ľudia volia, aj tak sa nič nezmení.“	14	18	18	57	31

Poznámka: Respondenti odpovedali na 5-stuňovej škále. V tabuľke sú zlúčené odpovede vyjadrujúce silný a miernejší súhlas s prvým výrokom a odpovede vyjadrujúce silný

a miernejší súhlas s druhým výrokom. Stĺpcové percentá, zvyšok do 100 % predstavujú odpovede „neviem“.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, január 2012.

5. VÝSLEDKY VOLIEB

Samotné výsledky volieb neboli prekvapením – Smer-SD bol dlhodobo najpopulárnejšou stranou a o jeho volebnom víťazstve nikto nepochyboval. Prekvapila však miera víťazstva – Smer-SD získal 44,4 % voličských hlasov a v prepočte na mandáty (v dôsledku vysokého podielu prepadnutých hlasov) jasnú väčšinu v parlamente – 83 zo 150 kresiel. Smer-SD teda vytvoril vládu jednej strany, čo sa stalo na Slovensku po prvýkrát za 22 rokov od odstránenia mocenského monopolu komunistickej strany. Do opozície prešiel rôznorodý súbor piatich strán: KDĽ, OĽaNO, Most-Híd, SDKÚ-DS a SaS. Ostatné strany – SNS, SMK, ĽS-HZDS a ďalšie – neprekročili kvórum 5 % potrebné na vstup do parlamentu.

Tabuľka č. 6: Výsledky volieb pre 9 relevantných politických strán¹²

	2010		2012		Rozdiel v získaných hlasoch 2012- 2010
	Podiel platných hlasov v %	Počet mandátov	Podiel platných hlasov v %	Počet mandátov	
Smer-SD	34,8	62	44,4	83	+ 9,6
KDĽ	8,5	15	8,8	16	+ 0,3
OĽaNO	X	X	8,6	16	+ 8,6
Most-Híd	8,1	14	6,9	13	- 1,2
SDKÚ-DS	15,4	28	6,1	11	-9,3
SaS	12,1	22	5,9	11	- 6,2
SNS	5,1	9	4,6	X	-0,5
SMK	4,3	0	4,3	X	0
ĽS-HZDS	4,3	0	0,9	X	- 3,4

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (www.statistics.sk).

Pozrime sa najskôr na príbeh úspechu strany Smer-SD. Pripomeňme, že vo svojich začiatkoch mala strana podnázov „Tretia cesta“. Nevyjadroval len prihlásenie sa k novej európskej ľavickej à la Tony Blair alebo Gerhard Schröder, ale zaujatie presnej štartovacej pozície medzi dvoma

¹² Ďalších 17 (!) kandidujúcich strán získalo menej ako 2 % hlasov.

súperiacimi blokmi – medzi zoskupením okolo V. Mečiara a opozíciou voči jeho autoritárskej politike. Vo chvíli, keď už boli všetci z tohto sporu unavení, prišla alternatíva, ktorá tvrdila, že nie je ani ľavica, ani pravica, ale pragmatický stred. V prvých voľbách v roku 2002 sa však očakávaný úspech nedostavil: 13,5 % hlasov bolo sklamaním. Robert Fico sa však poučil – postupne zjednotil celý ľavicový priestor a profiloval sa ako nekompromisný kritik nepopulárnych reforiem druhej vlády Mikuláša Dzurindu. V roku 2006 mu to vynieslo volebné víťazstvo v podobe 29 % a vládu v rokoch 2006-2010 s neštandardnými partnermi nesvedčiacimi strane sociálnodemokratickej orientácie – so SNS a ĽS-HZDS. Vtedajšie podmienky vládnutia boli mimoriadne komfortné – dobrá ekonomická kondícia, slabá opozícia, možnosť označiť koaličných partnerov za vinníkov nepríjemných korupčných káuz. Smeru-SD preto vládnutie neublížilo; naopak, v ďalších voľbách 2010 získal až 35 % voličských hlasov. Napriek tomu však v dôsledku vypadnutia ĽS-HZDS z parlamentu a zjednoteného postupu stredopravých strán nedokázal zostaviť vládu a prešiel do opozície.

Presvedčivé víťazstvo Smeru-SD¹³ v roku 2012 je logickým vyústením viacerých okolností. Predovšetkým má na ňom zásluhu dobre zacielená a jasná volebná kampaň akcentujúca stabilitu, prácu a najmä istoty. Smer-SD tentoraz nezanedbal ani voličskú mobilizáciu. Už predvolebné výskumy signalizovali, že voliči Smeru-SD sú pevne rozhodnutí voliť: chceli späť svoju stranu, dôverovali nielen charizmatickému lídrovi, ale oceňovali aj kompetentnosť politik. Na rozdiel od iných voličských skupín až 73 % voličov strany Smer-SD urobilo svoje volebné rozhodnutie skôr ako mesiac pred voľbami, čo kontrastovalo s nerozhodnosťou a váhavosťou voličov značne znechutených voličov stredopravých strán. (FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012)

Smer-SD vo voľbách 2012 uplatnil optimálnu stratégiu maximalizácie zisku – udržal si výraznú väčšinu svojich voličov z roku 2010 (87 %) a zároveň svoj potenciál obohatil o hlasy bývalých voličov iných strán a dokonca aj bývalých nevoličov. Vyjadrené počtom hlasov, Smer-SD získal vo voľbách 2012 o 250-tisíc hlasov viac ako v roku 2010. Približne tretinu z novozískaných hlasov tvorili bývalí voliči ĽS-HZDS z parlamentných volieb 2010. Ale Smer-SD dokázal osloviť aj bývalých voličov stredopravých strán – najmä SaS (hlas mu dalo 11 % z tých bývalých voličov SaS, ktorí prišli opätovne k voľbám, a aj SDKÚ-DS (8 %). (Tabuľka č. 7) Tieto presuny ukazujú, že kým v minulosti bola pre pohyb slovenských

¹³ Toto víťazstvo je neobvyklé aj preto, lebo Slovensko má pomerný volebný systém, a nie zmiešaný ako napríklad Maďarsko.

voličov typická najmä tzv. plytká, vnútrobloková volatilita, čiže presuny medzi stranami blízkej orientácie, vo voľbách 2012 sa voliči presúvali aj medzi blokmi, čo znamenalo najmä posilnenie Smeru-SD.

Najúspešnejšie z päťice stredopravých strán bolo KDH, ktoré si pred voľbami robilo nádej na dvojciferný výsledok a pozíciu lídra pravice. Tieto ambície sa zakladali na domnienke, že práve KDH ako najstabilnejšia a najtradičnejšia zo stredopravých strán by mohlo výraznejšie profitovať z voličského úpadku SDKÚ-DS a možno aj SaS. Nestalo sa. Tak ako v minulosti nedokázalo KDH vyťažiť z rozpadu elektorátu HZDS a neskôr SNS, tak ani teraz „čisté“ zisky od bývalých voličov SDKÚ-DS (odhadujeme ich na 37,8-tisíc hlasov) a SaS (odhadujeme ich na 10,6-tisíc) nenaplnili ambície kresťanských demokratov vo vzťahu k volebnému výsledku, ktorý bol len o málo vyšší ako v roku 2010 aj v dôsledku strát , aké KDH utrpelo v prospech OĽaNO, nevoličov a ďalších strán. (Tabuľka č. 9)

V komplikovanej situácia bol Most-Híd. Súperenie s SMK o pozíciu autentického zástupcu záujmov maďarskej menšiny napokon odlákalo z Mostu-Híd časť voličov (10%) z roku 2010 v prospech SMK a SMK stratila 12% svojich voličov v prospech Mostu-Híd. (Pozri tabuľku č. 7) Najväčšie straty Mostu-Híd oproti roku 2010 však boli v prospech tábora nevoličov. (Pozri tabuľku č. 10) Z hľadiska etnickej skladby voličov Most-Híd vo svojom elektoráte posilnil „slovenskú“ zložku: 44 % predstavovali slovenskí voliči, kým v roku 2010 ich bola len štvrtina. (Bútorová – Gyárfášová, 2011, s. 174)

Odlev hlasov zaznamenala i SaS, ktorá bola navyše vnímaná ako aktér pádu vlastnej vlády. SaS po voľbách zdôrazňovala spokojnosť, že výsledok stačil na opätovný vstup do parlamentu, a teda nie je stranou na „jedno použité“. S liberálmi ostali asi najmä tí, ktorí ocenili odmietavý postoj k navýšeniu príspevku na euroval.

Dramatický prepád podpory utrpela SDKÚ-DS – strana, ktorá bola po roku 2000 hlavným motorom integrácie Slovenska do EÚ a NATO, ako aj kľúčovým konceptorom a ťahúňom reforiem, ktoré priniesli Slovensku ekonomický rast. Strana však v poslednej dobe zápasila s viacerými problémami – s dlhodobým zanedbávaním personálnych otázok vrátane profilovania stranického dorastu; s nedostatočnou vnútornou i vonkajšou komunikáciou, ktorá sa navonok prejavovala najmä škripaním vzťahov medzi premiérkou I. Radičovou a predsedom strany M. Dzurindom. Navyše, prívrženci SDKÚ-DS boli sklamaní z predčasného ukončenia vládnutia. Nepriaznivou okolnosťou bol aj avizovaný odchod populárnej političky Ivety Radičovej, predstavujúcej dôveryhodnú a akúsi empatickú tvár SDKÚ-DS – na rozdiel od imidžu, ktorý dovtedy prevažoval – strany presadzujúcej šetrenie

verejných výdavkov a „uťahovanie opaskov“. Relevantným faktorom bola kauza Gorila. Po slabom výsledku SDKÚ-DS a veľmi nízkom počte preferenčných hlasov Dzurinda oznámil odchod z predsedníckeho postu a jeho nástupcom sa napokon nestala ministerka spravodlivosti Lucia Žitňanská, ale Pavol Frešo, ktorý zo súboja o túto pozíciu v rámci vnútrostraníckych volieb vyšiel ako víťaz.

Za jediného víťaza stredopraveho spektra možno považovať subjekt s názvom Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO) Igora Matoviča – politika, ktorý v roku 2010 vstúpil do parlamentu ako nováčik na kandidátke strany SaS a stal sa ozajstným *enfant terrible* slovenskej politiky. Do volieb 2012 už išiel samostatne s formáciou, ktorú sotva možno nazvať politickou stranou v tradičnom význame. Išlo o kandidátku nezávislých osobností, ktorých nespájala žiadna ideová platforma alebo spoločný program. Bola to typická protestná strana, ktorá vo voľbách pozbierala najmä hlasy voličov sklamaných z výkonu vládnej koalície. Koncept strany, ktorá vlastne nie je stranou, úspešne oslovil antistranícky sentiment a dal možnosť vyjadriť nesúhlas s dovtedajšími reprezentantmi straníckej politiky všetkých farieb a ideológií.

6. MEDZIVOLEBNÉ PRESUNY VOLIČOV

Pozrime sa teraz na voličské správanie optikou medzivolebných straníckych presunov medzi parlamentnými voľbami 2010 a 2012. Zaujímá nás, či voliči, ktorí prišli voliť v roku 2012, boli voliť aj v roku 2010 a či volili tú istú stranu, alebo svoju voľbu zmenili a akým smerom. Ďalej nás zaujíma, kde sa našiel rezervoár nových voličov pre etablované i nedávno založené politické strany, predovšetkým pre úspešný projekt OĽaNO. Odpovede na tieto otázky sa musia opierať o údaje o voličskom správaní v parlamentných voľbách v roku 2012 i v roku 2010, a to na úrovni jednotlivého voliča. Tie však volebná štatistika neposkytuje, a preto je potrebné siahnuť po výskumných dátach z tzv. volebného prieskumu (exit poll).¹⁴

Napriek vysokej presnosti o aktuálnej voľbe, sú i tieto dáta zaťažené nielen štatistickou chybou, ale aj tzv. systematickou chybou, ktorá sa týka odpovedí voličov – respondentov exit pollu z roku 2012 na retrospektívnu otázku týkajúcu sa ich správania v roku 2010. Ako uvidíme ďalej, niektorí respondenti uviedli nepravdivú odpoveď, a to z viacerých možných

¹⁴ Tento typ výskumu sa realizuje pri východe z volebných miestností, spravidla na početnejších vzorkách (niekoľkotisíc respondentov) ako bežné výberové zisťovania. Vďaka väčšej početnosti súboru i krátkemu (niekoľkominútovému odstupe) od aktu volenia je exit poll najspoľahlivejším výberovým zisťovaním o voličskom správaní jednotlivcov.

príčin: najčastejšie preto, lebo sa vedome alebo nevedome spätne identifikovali s inou stranou, predovšetkým s aktuálnym víťazom volieb.

6.1. Stabilní voliči

Vo všeobecnosti platí, že optimálnou stratégiou maximalizovania volebných ziskov je kombinácia nízkeho odlevu voličov (udržanie čo najväčšieho percenta „verných“ voličov) a získanie čo najväčšieho množstva voličov nových. Medzivolebné stranícke presuny teda možno analyzovať z dvoch kľúčových perspektív. V nasledujúcej časti analyzujeme, ako sa z tohto hľadiska darilo jednotlivým stranám vo voľbách 2012.

Najskôr sa pozrime, do akej miery voliči strán z roku 2010 zostali verní svojej strane aj v roku 2012 a ak túto voľbu nezopakovali, ktorá strana sa stala ich novou cieľovou destináciou.

Najvernejších voličov v tomto zmysle má strana Smer-SD: až 87 % voličov z roku 2010, ktorí prišli k voľbám aj v roku 2012, zopakovalo svoju voľbu. Prechody k iným stranám boli zriedkavé, ale ak k nim už došlo, tak z toho najviac profitovala nová strana OĽaNO (získala 3 % voličov Smeru-SD z roku 2010).

Podobne stabilný elektorát (ale na podstatne nižšej úrovni z hľadiska početnosti voličov) má Strana maďarskej koalície (SMK), pre ktorú bolo udržanie si svojho pôvodného elektorátu z roku 2010 nevyhnutnou, ale nie postačujúcou podmienkou volebného úspechu, keďže strana v roku 2010 neprekročila 5 % kvórum. Až 86 % voličov z roku 2010¹⁵ zopakovalo svoju voľbu aj v roku 2012. Dvanásť percent bývalých voličov SMK z roku 2010 však dalo tentoraz prednosť strane Most-Híd.

V rebríčku straníckej vernosti nasledujú KDH (72 %) a Most-Híd (71 %), ktoré si udržali podporu približne 7 z 10 svojich voličov z roku 2010. Odlev voličov KDH z roku 2010 smeroval predovšetkým v prospech OĽaNO (13 %) a čiastočne aj Smeru-SD (5 %). Strana Most-Híd zasa stratila hlasy v prospech svojho hlavného konkurenta SMK (10 %). Ako však uvidíme ďalej, časť voličov Mostu-Híd z roku 2010 pravdepodobne vo voľbách 2012 ostala doma.¹⁶

¹⁵ Treba však upozorniť, že nasledujúce prepočty analyzujú iba časť právoplatných voličov z roku 2010 – a to tých, ktorí boli voliť aj v roku 2012. Nevoličov – teda tých, ktorí volili v roku 2010, nie však v roku 2012 – exit poll nezachytáva.

¹⁶ Voliči Mostu-Híd z roku 2010, ktorí sa na voľbách 2012 nezúčastnili, sa však v exit polle neobjavili. Odhady môžeme urobiť na základe prepočtov volebnej štatistiky, výsledkov exit pollu, ako aj ďalších prieskumov realizovaných po voľbách 2012.

Podobne ako v minulosti aj tentoraz Slovenská národná strana (SNS) dost' významne obmenila svoj voličský elektorát. Udržala si len 57 % svojich voličov z roku 2010. Až 20 % bývalých voličov SNS z roku 2010 získal Smer-SD. „Smrteľnou ranou“ pre SNS však pravdepodobne bol odchod bývalej podpredsedníčky SNS Anny Belousovovej, ktorá založila novú politickú stranu Národ a spravodlivosť a vo voľbách získala 0,6 %, čo by pre SNS stačilo na vstup do parlamentu.

Na spodku rebríčka straníckej vernosti sa umiestnili SDKÚ-DS a SaS. Udržali si len približne tretinu svojich voličov (SDKÚ-DS 37 %, SaS 34 %) z roku 2010. Tu je dôležité pripomenúť, že hovoríme o tých voličoch strany z roku 2010, ktorí prišli k voľbám aj v roku 2012. Alternatívnym správaním časti voličov týchto dvoch strán z roku 2010 nebol prechod k inej politickej strane, ale neúčast' na voľbách.

Pristavme sa ešte pri voličoch ĽS-HZDS. Smer-SD vo voľbách v roku 2012 pohltil približne polovicu (47 %) ¹⁷ zostávajúcich voličov ĽS-HZDS z roku 2010, čím vlastne úplne prebral bývalý elektorát tejto strany.

Zaujímavé je voličské správanie tých voličov z roku 2012, čo sa na voľbách v roku 2010 nezúčastnili (posledný riadok tabuľky č. 7). Až 37 % z nich dalo hlas strane Smer-SD. Medzi bývalými nevoličmi sa nadpriemerne darilo aj OĽaNO (11 %) a strane SaS (9 %). V prípade SaS bol práve tento nadpriemerný úspech u bývalých nevoličov dôležitým príspevkom k tomu, že sa SaS podarilo napokon prekonať 5 %-nú hranicu zvoliteľnosti do parlamentu a nenasledovať tak dráhu politických strán, ako boli Strana občianskeho porozumenia (SOP) alebo Aliancia nového občana (ANO), ktoré neuspeli v druhom volebnom období.

Tabuľka č. 7: **Ktorú stranu volili v roku 2012 voliči z roku 2010 (riadkové percentá)**

Voliči 2010/ Volili v roku 2012	Smer- SD 2012	KDH 2012	OĽaNO 2012	Most- Híd 2012	SDKÚ- DS 2012	SaS 2012	SNS 2012	SMK 2012	Iné strany 2012
Smer-SD	87	1	3	0	1	1	2	0	5

¹⁷ K voľbe Smeru-SD v roku 2010 sa prihlásilo v roku 2012 viac voličov ĽS-HZDS než v skutočnosti túto stranu volilo v roku 2010. Predpokladáme, že časť bývalých voličov ĽS-HZDS sa identifikovala s budúcim víťazom volieb (tzv. bandwagon efekt) a táto identifikácia mala vplyv na ich odpoveď na retrospektívnu otázku o ich voličskom správaní v roku 2010. V snahe byť konzistentní so svojou aktuálnou voľbou, vedome alebo nevedome preinterpretovali svoju voľbu z roku 2010 a uviedli, že už vtedy volili Smer-SD.

2010									
KDH 2010	5	72	13	0	2	1	1	1	6
Most-Híd 2010	2	1	3	71	4	3	1	10	5
SDKÚ-DS 2010	8	13	15	7	37	10	1	1	9
SaS 2010	11	6	25	5	4	34	2	0	13
SNS 2010	20	2	6	0	1	1	57	0	13
SMK 2010	1	0	0	12	0	0	0	86	1
ĽS-HZDS 2010	47	1	3	0	1	1	5	0	42
Iné strany 2010	23	1	15	7	2	3	1	4	44
Nevoliči 2010¹⁸	37	5	11	5	2	9	5	3	22

Poznámka: Súčet v každom riadku je 100 %.

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012.

6.2. Nestabilní voliči

Druhý uhol pohľadu ukazuje, aká je štruktúra jednotlivých elektorátov v roku 2012 z hľadiska voličského správania v roku 2010, čiže koľko voličov dokázali politické strany pridať k svojim „verným“ a odkiaľ títo voliči pochádzajú.

V elektoráte Smeru-SD je až 77 % voličov, ktorí opakovane volili túto stranu.¹⁹

Podiel voličov KDH z roku 2010 na elektoráte tejto strany v roku 2012 bol 60 %. Najväčší prílev voličov zaznamenalo KDH od bývalého koaličného partnera SDKÚ-DS (18 %). Bývalí voliči Smeru-SD sa na elektoráte KDH podieľali 6 %. Zaujímavý je aj posun časti voličov liberálnej SaS smerom ku konzervatívnemu KDH (5 %).

Pozrime sa teraz, kde sa našli hlavné zdroje voličskej podpory pre OĽaNO. Najväčší podiel – až 58 % – ich táto formácia našla medzi voličmi bývalých koaličných strán SaS, SDKÚ-DS a KDH. Ak k tomu prirátame aj Most-Híd, súčet tvorí 60 %. To znamená, že 6 z 10 voličov OĽaNO volilo v roku 2010 niektorú z bývalých koaličných strán. Pre nemalú časť sklamaných voličov bývalej stredopravej koalície sa tak Matovičova formácia stala reálnou

¹⁸ Medzi nevoličov 2010 sme zaradili aj prvovoličov 2012. Vzhľadom na krátky odstup medzi voľbami bola táto skupina pomerne nepočetná a nebolo možné ju vyhodnotiť samostatne.

¹⁹ Domnievame sa, že toto číslo mohlo byť v skutočnosti o čosi nižšie, lebo časť respondentov sa k voľbe strany Smer-SD v roku 2010 prihlásila dodatočne, pod vplyvom bandwagon efektu. Aj napriek tomu však predpokladáme, že podiel verných voličov v súčasnom elektoráte Smer-SD presahuje 70 %.

alternatívou. OĽaNO je však zároveň stranou s druhým najvyšším podielom bývalých voličov Smeru-SD (po SNS) (títo voliči predstavovali 14 %). Pripomeňme aj relatívny úspech strany medzi nevoličmi z roku 2010, ktorí sa podieľajú na elektoráte OĽaNO desiatimi percentami.

V elektoráte Mostu-Híd v roku 2012 tvorili voliči tejto strany z roku 2010 len 58 %. Významný podiel na voličstve strany v roku 2012 mali bývalí voliči SDKÚ-DS (14 %) a SaS (7 %). Zastúpenie bývalých voličov SMK je len 6 %.

SDKÚ-DS bola síce stranou s najvyšším podielom pôvodných voličov (78 %) z roku 2010, ale toto číslo zároveň ukazuje, že svoj elektorát nedokázala obohatiť o nových voličov. SDKÚ-DS tak bola vo voľbách 2012 predovšetkým rezervoárom hlasov pre iné politické strany – teda o výrazne viac voličov prišla, než ich získala. Podiel voličov iných strán na súčasnom elektoráte SDKÚ-DS je veľmi nízky, pohyboval sa v rozmedzí 1 % - 5 %.

Strana SaS prešla väčšou obmenou voličstva. Polovica jej súčasných voličov (50 %) volila SaS aj v roku 2010, druhú polovicu však tvorili noví voliči. Najvyšší podiel mali bývalí voliči SDKÚ-DS (až 23 %). Ako sme už spomínali, dôležitým rezervoárom hlasov pre SaS boli aj voliči, ktorí sa na voľbách v roku 2010 nezúčastnili (12 %).

Ostáva nám ešte preskúmať zdroje voličskej podpory pre strany, ktoré napokon ostali tesne pod hranicou 5 %. Pri celkovo výraznej obmene elektorátu dokázala SNS „obohatiť“ svoj elektorát o bývalých voličov Smeru-SD (20 %-ný podiel na súčasnom elektoráte strany). Ďalšiu desatinu jej podporovateľov v roku 2012 tvorili voliči, ktorí sa v roku 2010 na voľbách nezúčastnili.

Vo vnútornej skladbe SMK dominovali verní voliči (67 %). Pri celkovo nízkej štartovacej pozícii (strana sa v roku 2010 do parlamentu nedostala) mala SMK šancu na vstup do parlamentu len vtedy, ak by sa jej podarilo osloviť významnejší počet nových voličov. To sa však nestalo; 14 %-ný podiel bývalých voličov Mostu-Híd na aktuálnom elektoráte SMK bol nepostačujúci.

Tabuľka č. 8: Štruktúra elektorátov vo voľbách 2012 podľa voličského správania v roku 2010 (stĺpcové percentá)

Volíči 2012 /Volili v roku 2010	Smer-SD 2012	KDH 2012	OĽaNO 2012	Most-Híd 2012	SDKÚ-DS 2012	SaS 2012	SNS 2012	SMK 2012
Smer-SD 2010	77	6	14	2	3	5	20	0
KDH 2010	1	60	11	0	2	1	1	1

Most-Híd 2010	0	1	2	58	3	3	1	14
SDKÚ-DS 2010	2	18	22	14	78	23	3	2
SaS 2010	2	5	25	7	5	50	4	1
SNS 2010	2	1	3	0	1	1	55	0
SMK 2010	0	0	0	6	0	0	0	67
ĽS-HZDS 2010	2	0	1	0	0	0	2	0
Iné strany 2010	2	0	6	3	1	2	1	3
Nevoliči 2010	7	5	10	7	3	12	10	7

Poznámka: Zvyšok do 100 % v každom stĺpci predstavuje odpoveď „nevie, neodpovedal/-a“.

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012.

Presuny voličov medzi voľbami môžu mať podobu hlbokkej alebo plytkej volatility. V prvom prípade ide o presuny medzi blokmi strán, v druhom o presuny v rámci blokov. Na Slovensku až do volieb 2012 výrazne dominovala vnútrobloková volatilita alebo presuny z oboch blokov v prospech nových politických strán.²⁰ Vo voľbách 2012 však nastali aj významné presuny medzi stranami koalície a opozície, čiže sa posilnila hlboká medzibloková volatilita. Na základe prepočtov percentuálnych presunov na počet hlasov možno konštatovať, že celkovo približne 93-tisíc voličov²¹ vo voľbách 2012 urobilo rozhodnutie, ktoré možno označiť za hlbokú volatilitu – to znamená že v jedných z volieb 2010 a 2012 volili Smer-SD a v druhých volili SDKÚ-DS, SaS, KDH či Most-Híd, respektíve naopak. Pritom od Smeru-SD k niektorej z uvedených štyroch strán prešlo približne 29-tisíc voličov, ale naopak, teda k Smeru-SD viac ako dvojnásobok (64-tisíc voličov). Bilancia teda bola jasne v prospech víťazného Smeru-SD.

6.3. Bilancia ziskov a strát politických strán

Prepočet percentuálnych údajov z exit pollu obsiahnutých v tabuľke č. 8 na absolútne čísla umožňuje odhadnúť bilanciu ziskov a strát vybraných politických strán. V nasledujúcej analýze sa zameriame na štyri bývalé koalíčné strany – KDH, Most-Híd, SaS a SDKÚ-DS.

KDH získalo vo voľbách 2012 o takmer 10-tisíc hlasov viac ako vo voľbách 2010 a ako jediná strana z bývalého koalíčného zoskupenia si zlepšilo volebný výsledok. Okrem hlasov od svojich verných voličov (cca 135,5-tisíc) KDH najväčšmi zabodovalo medzi voličmi SDKÚ-DS z roku 2010. Bilancia s SDKÚ-DS bola výrazne pozitívna (o viac ako 37-tisíc

²⁰ Bližšie pozri Gyárfášová 2011: 43-46.

²¹ Tento počet predstavuje takmer 4 % zo všetkých zúčastnených voličov (cca 2 596 tisíc).

hlasov), čo znamená, že od SDKÚ-DS ku KDH prešlo viac ako 41-tisíc voličov, ale od KDH k SDKÚ-DS menej ako 4-tisíc voličov. Pozitívna bilancia v prospech KDH bola zaznamenaná aj u voličov SaS (o viac ako 10-tisíc hlasov). Na druhej strane KDH obmedzil v ceste za lepším výsledkom prechod približne 24-tisíc voličov KDH z roku 2010 k OĽaNO. Zároveň KDH stratilo aj svojím slabým výsledkom medzi nevoličmi z roku 2010, kde získalo len približne 11-tisíc hlasov. Na druhej strane viac ako 26-tisíc voličov KDH z roku 2010 neprišlo v roku 2012 k voľbám (bilancia takmer mínus 15-tisíc hlasov).

Tabuľka č. 9: **KDH vo voľbách 2012– bilancia ziskov a strát (údaje sú v tisícoch, zaokrúhlené odhady)**

	KDH získalo od iných strán	KDH stratilo v prospech iných strán	Bilancia
SDKÚ-DS	41,5	3,7	+37,8
SaS	12,3	1,7	+10,6
Neurčené²²	6,5	0	+6,5
Smer-SD	12,6	9,5	+3,1
Most-Híd	2,0	0,7	+1,3
SNS	2,0	1,4	+0,6
SMK	0	1,0	-1,0
Iné strany	1,4	11,7	-10,3
Nevoliči	11,6	26,5	-14,9
OĽaNO	0	24,1	-24,1
Spolu	89,9	80,3	+9,6

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012. Prepočet M. Slosiarik.

Most-Híd získal vo voľbách o viac ako 29-tisíc hlasov menej než v roku 2010. Okrem hlasov od svojich verných voličov (cca 103-tisíc) bol Most-Híd (podobne ako KDH) úspešný medzi voličmi SDKÚ-DS z roku 2010. Bilancia s SDKÚ-DS bola pozitívna (o viac ako 18-tisíc hlasov), čo znamená, že od SDKÚ-DS k Mostu-Híd prešlo viac ako 23-tisíc voličov, ale od Mostu-Híd k SDKÚ-DS len približne 5-tisíc voličov. Pozitívna bola aj bilancia v prípade voličov SaS (prílev cca 7-tisíc hlasov). Naopak, za poklesom hlasov pre Most-Híd je predovšetkým výpadok nemalej časti elektorátu z roku 2010. Most-Híd síce získal viac ako 11-tisíc voličov medzi nevoličmi z roku 2010, ale takmer 60-tisíc voličov Most-Híd z roku 2010 k voľbám vôbec neprišlo. Výrazne negatívna je bilancia s SMK. Most-Híd získal od

²² Kategória „neurčené“ zahŕňa respondentov, ktorí sa otázku, koho volili v roku 2012 neuviedli konkrétnu stranu, ale odpovedali, že už nevedia, resp. si nepamätajú.

SMK približne 10-tisíc hlasov, ale až 15 tisíc voličov Mostu-Híd z roku 2010 sa v marcových voľbách rozhodlo pre SMK.

Tabuľka č. 10: **Most-Híd – bilancia ziskov a strát (údaje sú v tisícoch, zaokrúhlené odhady)**

	Most-Híd získal od iných strán	Most-Híd stratil v prospech iných strán	Bilancia
SDKÚ-DS	23,8	5,4	+18,4
SaS	11,6	4,4	+7,2
Neurčené	5,8	0	+5,8
Smer-SD	3,7	2,4	+1,3
SNS	0,3	1,0	-0,7
KDH	0,7	2,0	-1,3
Iné strany	5,8	7,6	-1,8
OĽaNO	0	4,8	-4,8
SMK	9,9	15,3	-5,4
Nevoliči	11,5	59,6	-48,1
Spolu	73,1	102,5	-29,4

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012. Prepočet M. Slosiarik.

SDKÚ-DS získala vo voľbách 2012 o vyše 234-tisíc hlasov menej v porovnaní s rokom 2010. Je to najvyšší prepád medzi dvoma po sebe nasledujúcimi parlamentnými voľbami, aký táto strana utrpela od svojho vzniku. Strana vo voľbách 2012 stratila väčšinu svojich voličov z roku 2010 a jej elektorát bol výrazne zdecimovaný. SDKÚ-DS si zachovala priazeň približne 121-tisíc voličov z roku 2010. Ako ukazuje tabuľka č. 11, bilancia SDKÚ-DS so všetkými ostatnými stranami je negatívna. Viac ako 48-tisíc pôvodných voličov SDKÚ-DS z roku 2010 prebral nováčik OĽaNO. Takmer 60-tisíc jej voličov z roku 2010 k voľbám vôbec neprišlo, pričom jej zisk medzi „novými“ voličmi bol len 5-tisíc hlasov. Takmer 42-tisíc voličov „darovala“ SDKÚ-DS strane KDH, ale opačným smerom prešlo len necelých 4-tisíc voličov (bilancia mínus 38-tisíc voličov). V bývalom elektoráte SDKÚ-DS zalovili aj menšie strany, či už Zmena zdola alebo 99 % - občiansky hlas. Za zmienku stojí aj takmer 27-tisíc bývalých voličov SDKÚ-DS, ktorí v roku 2012 podporili Smer-SD, pričom opačným smerom prešlo len približne 5-tisíc voličov Smeru-SD z roku 2010. V tomto sa SDKÚ-DS významne líši od svojich bývalých koalíčných partnerov, KDH, Most-Híd a SaS, kde bol tento pomer podstatne vyrovnanejší. Z bývalého elektorátu SDKÚ-DS si takmer 35-tisíc

voličov „odkrojila“ SaS a ďalších takmer 24-tisíc Most-Híd, pričom k SDKÚ-DS od týchto dvoch strán prešla len pätina z uvedených počtov voličov.

Tabuľka č. 11: **SDKÚ-DS – bilancia ziskov a strát (údaje sú v tisícoch, zaokrúhlené odhady)**

	SDKÚ-DS získala od iných strán	SDKÚ-DS stratila v prospech iných strán	Bilancia
Neurčené	4,8	0	+4,8
SMK	0	1,7	-1,7
SNS	1,4	3,7	-2,3
Most-Híd	5,4	23,8	-18,4
Smer-SD	5,1	26,9	-21,8
SaS	7,8	34,7	-26,9
Iné strany	1,7	29,2	-27,5
KDH	3,7	41,5	-37,8
OLaNO	0	48,5	-48,5
Nevoliči	5,1	59,3	-54,2
Spolu	35,0	269,3	-234,3

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012. Prepočet M. Slosiarik.

SaS získala v marcových parlamentných voľbách o 157-tisíc hlasov menej než vo voľbách 2010. Od svojich voličov z roku 2010 strana dostala len približne 74-tisíc hlasov, čo by jej nestačilo na zvolenie do parlamentu. SaS dokázala získať viac voličov (takmer 35-tisíc hlasov), než stratila (8-tisíc voličov) len od strany SDKÚ-DS. Tento zisk však bol kľúčový pre celkový úspech SaS, ktorým bolo prekonanie hranice zvoliteľnosti do parlamentu. Ako sme už uviedli, bývalí voliči SDKÚ-DS tvoria takmer štvrtinu súčasných voličov SaS. Najväčšie straty SaS utrpela tým, že nepresvedčila cca 86-tisíc svojich voličov z roku 2010, aby vôbec prišli k voľbám. Na rozdiel od bývalých koalíčných partnerov bol však zisk takmer 19-tisíc nových voličov v skupine nevoličov z roku 2010 nadpriemerný. Ďalších 55-tisíc bývalých voličov SaS prešlo k OĽaNO. Časť bývalých voličov SaS sa rozhodla aj pre menšie strany, napríklad pre Zmenu zdola, 99 % - občiansky hlas, Slobodné slovo. Približne 25-tisíc pôvodných voličov SaS prešlo k Smeru-SD, kým opačným smerom k SaS prešlo len cca 7-tisíc voličov. Po viac ako 10-tisíc voličov strane odobrali bývalí koalíční partneri KDH a Most-Híd. Opačným smerom – teda ku KDH a Mostu-Híd išlo cca 2-tisíc, respektíve cca 4-

tisíc pôvodných voličov SaS, takže aj v prípade týchto dvoch strán je celková bilancia SaS negatívna.

Tabuľka č. 12: SaS – bilancia ziskov a strát (údaje sú v tisícoch, zaokrúhlené odhady)

	SaS získala od iných strán	SaS stratila v prospech iných strán	Bilancia
SDKÚ-DS	34,7	7,8	+26,9
Neurčené	4,4	0	+4,4
SMK	0	1,0	-1,0
SNS	1,4	5,1	-3,7
Most-Híd	4,4	11,6	-7,2
KDH	1,7	12,3	-10,6
Smer-SD	7,5	25,2	-17,7
Iné strany	3,0	28,4	-25,4
OLaNO	0	55,3	-55,3
Nevoliči	18,7	86,1	-67,4
Spolu	75,8	232,8	-157,0

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012. Prepočet M. Slosiarik.

7. PREDNOSTNÉ HLASOVANIE A JEHO RODOVÉ ASPEKTY

7.1. Základné parametre

Volebný zákon poskytuje voličom a voličkám SR možnosť uplatniť prednostné hlasovanie. Krúžky v prospech maximálne štyroch osobností na kandidačnej listine môžu zmeniť poradie kandidujúcich a prípadne rozhodnúť aj o ich postupe do parlamentu.

Na najvšeobecnejšej úrovni možno povedať, že preferenčné hlasovanie sa na Slovensku čoraz väčšmi ujíma. Ako ukazuje tabuľka č. 13, možnosť krúžkovania využilo vo voľbách 2012 v priemere 80,6 % voličov a voličiek parlamentných strán, čo predstavuje nezanedbateľné zvýšenie oproti roku 2010 (73,6 %). Tento trend sa prejavil v správaní elektorátu všetkých parlamentných strán²³, pričom najvýraznejší bol vo voličstve SaS a SDKÚ-DS; naopak najmenej výrazný bol v KDH. Na rozdiel od roku 2010, keď bol podiel krúžkujúcich voličov najnižší v SaS, tentoraz sa na poslednej priečke ocitlo Smer-SD (preferenčné hlasy udelilo 77,1 % voličov Smeru-SD²⁴) a SaS zaujala pozíciu zodpovedajúcu priemeru (80,7 %).

²³ S výnimkou strany OĽaNO, ktorá kandidovala po prvý raz.

²⁴ Samozrejme, absolútny počet krúžkujúcich voličov Smeru-SD bol vzhľadom na najsilnejšiu voličskú podporu Smeru-SD najvyšší.

Naopak nadštandardný podiel krúžkujúcich voličov mali strany OĽaNO²⁵ (87,7 %), SDKÚ-DS (86,3 %), Most-Híd (85,4 %) a KDH (83,2 %).

Priemerný počet prednostných hlasov na jedného voliča či voličku bol 3,07 – čiže vyše tri krúžky, čo predstavovalo nárast oproti hodnote 2,95 krúžku z roku 2010.²⁶ Najvyššie hodnoty dosiahol priemerný počet prednostných hlasov v elektoráte KDH (3,20) a SDKÚ-DS (3,17) a najnižšie v elektoráte OĽaNO (2,94). V prípade SDKÚ-DS, KDH a OĽaNO sa prednostné hlasovanie do značnej miery zameralo na modifikáciu pôvodného poradia kandidátov a kandidátok stanoveného vedením strany. V OĽaNO sa po získaní najvyššieho počtu prednostných hlasov de facto líder kandidačnej listiny I. Matovič presunul z posledného miesta na čelo kandidátky (získal až 68,8 % prednostných hlasov z platných hlasov); v SDKÚ-DS získala najviac prednostných hlasov L. Žitňanská (66,5 %) nasadená na tretiu pozíciu, čím sa vyšvihla do čela kandidátky pred volebného lídra M. Dzurindu (17,5 %). V KDH Daniel Lipšic nasadený ako trojka získal o čosi viac hlasov (46,4 %) ako líder kandidátky J. Figel' (46,2 %), takže zaujal prvú pozíciu.

Iba v Smere-SD, Moste-Híd a SaS patrilo najviac prednostných hlasov lídrom na čele kandidačnej listiny. Podiel krúžkov pre B. Bugára bol 69,0 %, pre R. Fica 67,2 % a pre R. Sulíka 55,8 %.

²⁵ Žiada sa pripomenúť, že v OĽaNO zohralo preferenčné hlasovanie špecifickú úlohu. Štyria členovia pôvodného zoskupenia Obyčajní ľudia, ktorí kandidovali z posledných pozícií, sa mali podľa vopred avizovaného plánu „prekrúžkovať“ do čela kandidátky, čo sa im aj podarilo.

²⁶ Podľa povolebného výskumu IVO/FOCUS/SÚ SAV z júna 2012 sa pri využívaní možnosti prednostného hlasovania neprejavili štatisticky významné rozdiely medzi ľuďmi odlišného veku ani pohlavia. Možnosť preferenčného hlasovania však častejšie využili ľudia s vyšším vzdelaním. Kým napríklad v skupine respondentov so základným vzdelaním krúžkovalo iba 53 %, v skupine s univerzitným diplomom uvádzalo krúžkovanie 75 %. S rastúcim vzdelaním sa zvyšovala aj proporcia respondentov, ktorí využívali možnosť štyroch preferenčných hlasov.

Tabuľka č. 13: Výsledky prednostného hlasovania a pozícia žien v parlamentných voľbách 2012

		Smer-SD	KDH	OLaNO	Most-Híd	SDKÚ-DS	SaS	Spolu
Pozícia žien na kandidačných listinách parlamentných strán								
Počet mužov		123	123	87	115	118	121	695
Počet žien		27	27	23	33	31	28	165
Podiel žien (%)		18	18	18,3	22,3	20,8	18,8	19,2
Ženy na pozíciách	1 – 10	0	1 (8)	2 (3; 7)	0	1 (3)	2(6; 8)	6
	11 – 20	2 (11; 12)	1 (17)	3 (13; 15; 17)	3 (15; 17; 19)	1 (11)	1 (11)	11
	21 – 30	2 (21; 30)	2 (24; 28)	2(28; 30)	3 (2; 27; 29)	2 (28; 30)	1(29)	12
Priemerné umiestnenie všetkých kandidujúcich žien ^{2/}		79,19	87,11	64,65 ^{3/}	74,64	72,77	81,53	X
Zastúpenie žien medzi zvolenými poslancami								
Podiel zvolených žien zo všetkých zvolených (%)		18,1	12,5	25,0	0	18,2	9,1	16,0
Počet zvolených žien/počet všetkých zvolených poslancov		15/83	2/16	4/16	0/13	2/11	1/11	24/150
Výsledky prednostného hlasovania								
% prednostných hlasov z platných hlasov pre parlamentné strany		77,08	83,23	87,68	85,42	86,28	80,66	80,55
Priemerný počet prednostných hlasov na 1 voliča/-ku parlamentných strán		3,05	3,20	2,94	3,09	3,17	3,06	3,07
% prednostných hlasov pre ženy z hlasov pre všetkých kandidujúcich za parlamentné strany		4,8	12,8	19,1	8,5	35,3	11,1	10,6
% prednostných hlasov pre ženy z hlasov pre všetkých zvolených		4,3	10,7	18,3	0	40,8	6,0	8,62

Poznámka 1: Čísla v zátvorke označujú konkrétnu pozíciu žien na kandidačnej listine (v prvej tridsiatke).

2: Priemerné umiestnenie sa vypočítava ako priemer zo všetkých pozícií žien a mužov na kandidačnej listine. V prípade, že pozícií je spolu 150, hodnota nižšia ako 75 znamená lepšie než priemerné umiestnenie.

3: Nízka hodnota priemerného umiestnenia žien na kandidačnej listine OĽaNO je spôsobená nižším počtom pozícií, z ktorých sa vypočítavala (110 pozícií).

Zdroj: Štatistický úrad SR (<http://www.volbysr.sk/>). Prepočet Z. Bútorová a J. Bartoš.

7. 2. Prednostné hlasovanie v prospech ženských kandidátok

Pozrime sa teraz, do akej miery využili voliči i voličky prednostné hlasovanie na potvrdenie či modifikáciu šancí ženských kandidátok. Skôr, ako pristúpime k takejto analýze, všimnime si pozíciu žien na kandidačných listinách parlamentných strán. Tie sa totiž odlišovali podľa toho, koľko žien nasadili. (Tabuľka č. 13) **Celkový podiel takýchto žien na kandidačných listinách oproti roku 2010 mierne stúpol (zo 17,8 % v roku 2010 na 19,2 % v roku 2012).** Zastúpenie žien na kandidačných listinách sa pohybovalo od 22,3 % v Moste-Híd po 18 % v Smere-SD a KDĽ. V porovnaní s rokom 2010 sa podiel žien na kandidačných listinách výrazne zvýšil iba v SDKÚ-DS (zo 16,0 % v roku 2010 na 20,8 % v roku 2012) a v Moste-Híd (z 19,3 % na 22,3 %). Podiel žien na kandidačnej listine sa oproti voľbám 2010 nezmenil v Smere-SD (z 18 %) a v SaS (mierny vzostup z 18 % na 18,8 %) a klesol v KDĽ (22,6 % na 18 %).

Pravda, šancu žien uspieť vo voľbách významne ovplyvňuje ich umiestnenie na kandidačnej listine. Ako ukazuje tabuľka č. 13, **SDKÚ-DS** do prvej desiatky nasadila iba jednu kandidátku - Luciu Žitňanskú (na 3. pozíciu); do druhej desiatky Magdu Vášáryovú (11) a do tretej Jarmilu Tkáčovú (29) a Máriu Kolíkovú (30). V porovnaní s voľbami 2010, keď na čele kandidátky bola Iveta Radičová a spolu s ňou ako trojka L. Žitňanská a do prvej tridsiatky bolo nasadených päť silných kandidátok, **sa pozícia žien výrazne oslabil.**

KDĽ do prvej desiatky nasadilo iba Janu Žitňanskú (8), do druhej desiatky Moniku Gibalovú (17), do tretej Evu Grey (22) a Ivetu Sokolovú (23). **Podobne ako v SDKÚ-DS to znamenalo oslabenie šancí pre ženské kandidátky v porovnaní s rokom 2010,** keď v prvej i druhej desiatke boli nasadené po dve kandidátky.

SaS do prvej desiatky umiestnila až dve kandidátky, Janu Kiššovú (6) a Natáliu Blahovú (8), do druhej desiatky Luciu Nicholsonovú (11) a do tretej Natáliu Aštárovy (29).

Smer-SD do prvej desiatky nenasadil ani jednu ženu, do druhej dve – Janu Lašákovú (11) a Renátu Zmajkovičovú (12), do tretej takisto dve – Vieru Tomanovú (21) a Magdu Košútovú (29).

Most-Híd takisto do prvej desiatky neumiestnil ani jednu ženu. Do druhej desiatky nasadil Edit Pfundtner (15), Alžbetu Ožvaldovú (17) a Renátu Lenártovú (19) a do tretej Évu Hortai (24), Klaudiu Valuškovú (27) a Ingrid Kosovú (29).

Strana OĽaNO nasadila do desiatky dve kandidátky – Evu Chorváthovú (3) a Helenu Mezenskú (7); do druhej tri – Máriu Ritomskú (13), Janku Šípošovú (15) a Danielu Žuffovú

(17) a do tretej desiatky ďalšie dve – Gabrielu Mlsnovú (28) a Ľudmilu Seppovú (30). Na predposledné miesto kandidátky zaradila Eriku Jurinovú (149), u ktorej sa predpokladalo zopakovanie „výskoku“ na predné miesto kandidátky vďaka preferenčným hlasom.

Ako na túto ponuku reagovali voliči?

Z údajov volebnej štatistiky obsiahnutých v tabuľke č. 13 vidno, že ženy kandidujúce za parlamentné strany zaujali v parlamente iba 16 % kresiel, hoci podiel ženských kandidátok na celku kandidujúcich za parlamentné strany bol 19,2 %. Výsledkom prednostného hlasovania teda bolo, že sa pozícia žien v parlamente oproti ich pôvodnému umiestneniu na kandidačných listinách oslabila.²⁷

Bližší pohľad na prednostné hlasovanie v rámci parlamentných strán však ukazuje, že sa medzi nimi prejavili závažné rozdiely. Bezkonkurenčne pozitívny prípad z hľadiska podpory ženských kandidátok predstavovala SDKÚ-DS, kde ženy získali až 35-percentný podiel preferenčných hlasov spomedzi hlasov pre všetkých kandidujúcich a 41 % hlasov pre zvolených do NR SR. Treba však pripomenúť, že pred dvoma rokmi, s Ivetou Radičovou na čele kandidačnej listiny, dosiahli oba tieto ukazovatele výrazne vyššie hodnoty (46 % a 50 %).

Druhá najsilnejšia bola podpora ženských kandidátok v elektoráte OĽaNO, kde ženy získali 19,1 % prednostných hlasov zo všetkých kandidujúcich a 18,3 % hlasov pre zvolených do NR SR. Na ďalších priečkach podľa intenzity podpory ženských kandidátok sa umiestnili elektoráty KDĽ (12,8 %, resp. 10,7 %) a SaS (11,1 %, resp. 6 %).

Oveľa nižšia bola hladina podpory žien v Smer-SD, kde ženy získali iba 4,8 % z hlasov pre všetkých kandidujúcich a 4,3 % z hlasov pre zvolených do NR SR. A napokon o neblahé prvenstvo sa po roku 2010 už druhý raz zaslúžil Most-Híd, v ktorom síce ženské kandidátky získali 8,5 %, ale to nestačilo ani jednej z nich na získanie poslaneckého mandátu.

Odlíšnosti medzi stranami možno vyjadriť aj na základe porovnania priemerného počtu prednostných hlasov pre ženy a pre mužov pripadajúcich na jedného voliča či voličku. (Graf č. 4) Aj pri takomto vyjadrení sa ukazuje, že dva krajné póly predstavujú SDKÚ-DS s najvyrovnanejším pomerom medzi priemerným počtom prednostných hlasov pre ženy a pre mužov (1,12 : 2,05) a Smer-SD s najväčšou disproporciou medzi týmito dvoma ukazovateľmi

²⁷ Pre porovnanie: v parlamentných voľbách roku 2010 bol rozdiel medzi podielom kandidujúcich žien (17,8 %) a zvolených žien (15,3 %) o čosi menší (2,5 bodu).

(0,14 : 2,91). Kým priemerný počet hlasov pre mužov v SDKÚ-DS bol 1,8-krát väčší ako priemerný počet hlasov pre ženy, v Smere-SD bola váha hlasov pre mužov väčšia až 20-násobne. Pripomeňme však, že vo voľbách 2010 dosiahla SDKÚ-DS ešte vyrovnanejší pomer medzi priemerným počtom hlasov pre ženy a mužov (1,3 : 1,53).

Graf č. 4: **Priemerný počet prednostných hlasov pre ženské kandidátky a mužských kandidátov (v %)**

extra file

Zdroj: Štatistický úrad SR (<http://www.volbysr.sk/>). Prepočet Z. Bútorová.

Iný pohľad ponúkajú údaje povolebného výskumu z júna 2012, ktoré umožňujú analyzovať vzorce prednostného hlasovania z hľadiska počtu krúžkov udelených jednotlivými voličmi.

Z tohto výskumu vyplýva, že až 67 % zo všetkých krúžkujúcich nedalo prednostný hlas žiadnej ženskej kandidátke parlamentných strán. Jednej kandidátke dalo hlas 26 % krúžkujúcich; dvom kandidátkam 6 % krúžkujúcich a trom až štyrom kandidátkam iba 1 % krúžkujúcich.

Ako ukazuje tabuľka č. 14, v elektorátoch strán sa prejavili výrazné rozdiely: nadštandardný je výskyt voličov krúžkujúcich ženu v SDKÚ-DS (69 %) a OĽaNO (51 %); podpriemerný výskyt v SaS (21 %), Moste-Híd (22 %) a v Smere-SD (27 %); priemerný výskyt v KDĽH (34 %). Niektoré z týchto rozdielov sa prejavili už aj vo voľbách 2010. Vtedy bol však náskok SDKÚ-DS výraznejší, na čom mala zásluhu čelná pozícia I. Radičovej na kandidátke. Oproti roku 2010 sa znížila podpora ženských kandidátok v SaS, čo možno pripísať aj prechodu „skokanky“ Jurinovej na kandidačnú listinu OĽaNO. Slabšia bola aj podpora žien v KDĽH a v Moste-Híd.

Tabuľka č. 14: **„Koľko z Vašich prednostných hlasov bolo pre ženské kandidátky?“ (v %)**

		2010		2012	
		0 krúžkov	1 – 4 krúžky	0 krúžkov	1 – 4 krúžky
Smer-SD	voliči	76	24	78	22
	voličky	72	28	67	33
	spolu	74	26	73	27
KDH	voliči	78	22	71	29
	voličky	35	65	62	48
	spolu	46	54	66	34
OĽaNO	voliči	-	-	59	41
	voličky	-	-	40	60
	spolu	-	-	49	51
Most-Híd	voliči	54	46	88	12
	voličky	69	31	68	32
	spolu	64	36	78	22
SDKÚ-DS	voliči	6	94	29	71
	voličky	4	96	33	67
	spolu	5	95	31	69
SaS	voliči	76	24	86	14
	voličky	69f	31	70	30
	spolu	70	30	79	21
Parlamentné strany spolu	voliči	58	42	73	27
	voličky	57	43	60	40
	spolu	57	43	67	33

Poznámka: Riadkové percentá, zvlášť za voľby 2010 a 2012. V tabuľke sú zlúčené odpovede tých, čo dali ženskej kandidátke aspoň jeden zo štyroch prednostných hlasov.

Zdroj: CSES Slovensko, júl 2010 a IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

Pravda, rozdielny podiel krúžkov pre ženské kandidátky v jednotlivých stranách súvisí s ich profilom a s ich umiestnením na kandidačnej listine. Pozrime sa preto na podiel platných hlasov, ktoré získali ženy, ktoré sa dostali do parlamentu na kandidátkach jednotlivých strán. Ako ukazuje tabuľka č. 15, pozícia poslankyň v SDKÚ-DS je bezkonkurenčná: dostali spolu hlasy od 79 % všetkých voličov SDKÚ-DS (z toho L. Žitňanská od 66 % voličov a M. Vášáryová od 11 %), kým poslankyne OĽaNO dostali spolu 34 % (z toho E. Jurinová až 24 %) a poslankyne KDH 21 %. Na opačnom póle sa po roku 2010 opäť umiestnil Most-Híd, ktorý má v parlamente čisto mužskú zostavu, ale paradoxne aj Smer-SD, ktorého 15 poslankyň získalo spolu iba 10 % preferenčných hlasov. Špecifický je prípad OĽaNO, kde sa poslankyňa Jurinová stala vďaka preferenčným hlasom najväčšou ženskou skokankou (zo 149. pozície na 2. pozíciu), na čom sa výrazne podieľalo to, že bola súčasťou štvorice pôvodných zakladateľov OĽaNO vedenej I. Matovičom. Jurinová si tak zopakovala „výtlakový efekt skupinových prednostných hlasov“ z roku 2010.

Oproti poradiu na kandidačnej listine sa vďaka preferenčným hlasom zlepšila výsledná pozícia L. Žitňanskej i M. Vášáryovej za SDKÚ-DS; E. Jurinovej za OĽaNO; L. Nicholsonovej za SaS; J. Žitňanskej a M. Gibalovej za KDĽ. V prípade E. Jurinovej a M. Gibalovej to boli práve výsledky prednostného hlasovania, ktoré im otvorili dvere do parlamentu. Pripomeňme, že v roku 2006 preferenčné hlasy priniesli postup do poslaneckej snemovne pre tri poslankyne a v roku 2010 pre jednu.

Tabuľka č. 15: Podiel platných prednostných hlasov pre poslankyne NR SR z hlasov pre politickú stranu (v %)

Smer-SD – prednostné hlasy pre všetky poslankyne	9,59	KDĽ–prednostné hlasy pre všetky poslankyne	20,66	OĽaNO–prednostné hlasy pre všetky poslankyne	34,30
1. V. Tomanová	1,86	1. J. Žitňanská	17,14	1. E. Jurinová	24,16
2. R. Zmajkovičová	1,20	2. M. Gibalová	3,52	2. E. Horváthová	6,73
3. J. Laššáková	1,18	-	-	3. H. Mezenská	2,60
4. J. Vaľová	1,00	-	-	4. M. Ritomská	0,81
5. – 15: J. Vaľová (1,00); E. Rošková (0,71); B. Obrimčáková (0,57); M. Janíková (0,51); S. Pavlovičová (0,51); L. Grečková (0,43); M. Košútová (0,38); A. Vitteková (0,37), O. Nachtmannová (0,32); E. Müllerová (0,22); I. Lišková (0,18); D. Gabániová (0,15)	4,35	-	-	-	-
Most-Híd– prednostné hlasy pre všetky poslankyne	0	SDKÚ-DS – prednostné hlasy pre všetky poslankyne	79,19	SaS– prednostné hlasy pre všetky poslankyne	11,13
-	-	1. L. Žitňanská	66,47	1. L. Nicholsonová	11,13
-	-	2. M. Vášáryová	12,72	-	-

Poznámka: Poslankyne NR SR za jednotlivé politické strany sú zoradené podľa podielu prednostných hlasov, ktoré získali v rámci svojej strany. Poslankyne za Smer-SD, ktoré sa umiestnili na 5. až 15. pozíciu, uvádzame v jednom políčku, pričom za každou je v zátvorke uvedený percentuálny podiel prednostných hlasov, ktoré získala.

Zdroj: Štatistický úrad SR (<http://www.volbysr.sk/>). Prepočet Z. Bútorová.

Pod vplyvom týchto zásadných rozdielov vo využití prednostného hlasovania na podporu ženských kandidátok – a samozrejme aj pod vplyvom celkových rozdielov vo volebných výsledkoch jednotlivých strán – sa poradie strán podľa podielu zvolených žien odlišuje od ich poradia podľa podielu žien na kandidačných listinách. (Tabuľka č. 13)

Výsledné 16 %-né zastúpenie žien v parlamente (24 žien zo 150 poslancov) predstavuje zlepšenie oproti roku 2010 (15,3 %) a rovnakú hodnotu ako v roku 2006. O toto zlepšenie sa zaslúžil najmä Smer-SD, ktorého voliči vyslali do parlamentu až 15 poslankýň a OĽaNO (4 poslankyne). V porovnaní s parlamentom zvoleným v roku 2010 výrazne klesol počet poslankýň za SDKÚ-DS (zo šiestich na dve) a SaS (zo štyroch na jednu). Nezmenený ostal počet poslankýň za KDH (dve) a Most-Híd (ani jedna).

Z hľadiska zastúpenia žien v poslaneckých kluboch má najlepšiu pozíciu OĽaNO s podielom 25 % poslankýň výrazne prevyšujúcim podiel nasadených kandidátok (18,3 %). Druhé miesto zaujala SDKÚ-DS s 18,2 % poslankýň (oproti 20,8 % kandidátok). Nad priemerom 16 % zvolených poslankýň sa umiestnil aj Smer-SD (18 %), ktorému sa podarilo dostať do parlamentných lavíc rovnaký podiel žien, ako bolo nasadených na kandidačnej listine (18,1 %), čo predstavovalo až 15 z 83 kresiel. Ďalšie tri strany majú podpriemerné zastúpenie žien: KDH 12,5 %; SaS 9,1 % a Most-Híd 0 %.

7. 3. Krúžkovanie žien v rozdielnom sociálnom prostredí

Povolebný výskum z júna 2012 umožňuje obohatiť informácie z volebnej štatistiky aj o analýzu rozdielov v prednostnom hlasovaní v prospech žien medzi ľuďmi rozdielneho veku, vzdelania a pohlavia. (Tabuľka č. 16)

Na rozdiel od volieb 2010, keď sa na úrovni elektorátu ako celku neprejavili štatisticky významné rozdiely v miere, do akej muži a ženy využívali krúžkovanie na podporu ženských kandidátok, tentoraz boli rodové rozdiely v prednostnom hlasovaní výraznejšie. Kým z mužov dalo hlas ženskej kandidátke iba 29 %, zo žien ich bolo 42 %. Istú úlohu, i keď nie veľmi silnú, zohralo aj vzdelanie: ľudia s nižším vzdelaním častejšie krúžkovali čisto mužských kandidátov, kým príslušníci vyšších vzdelanostných kategórií častejšie – i keď nie väčšinou – krúžkovali (aj) ženy. Z respondentov so základným vzdelaním krúžkovalo ženskú kandidátku, resp. kandidátky iba 21 %, spomedzi vysokoškolsky vzdelaných 41 %, teda takmer dvojnásobok.

Hlbší pohľad do vnútra skupiny žien a mužov ukázal, že rozdielna úroveň vzdelania väčšmi ovplyvňovala hlasovanie mužov než hlasovanie žien. Konkrétne: medzi mužmi so základným a vysokoškolským vzdelaním boli väčšie rozdiely v krúžkovaní ženských kandidátok (11 % vz. 42 %) než medzi ženami týchto dvoch vzdelanostných stupňov (32 % vz. 41 %). Podobný rozdiel odhalil aj výskum po voľbách 2010. (Bútorová – Filadelfiová, 2011)

Tabuľka č. 16: „Koľko z Vašich prednostných hlasov bolo pre ženské kandidátky?“ (v %)

		2010		2012	
		0 krúžkov	1 – 4 krúžky	0 krúžkov	1 – 4 krúžky
Rod	muži	58	42	71	29
	ženy	56	44	58	42
Vzdelanie	základné	64	36	79	21
	stredné bez maturity	52	48	65	35
	stredoškolské	60	40	61	39
	vysokoškolské	58	42	59	41
Spolu		57	43	65	35

Poznámka: Riadkové percentá, zvlášť za voľby 2010 a 2012. V tabuľke sú zlúčené odpovede tých, čo dali ženskej kandidátke aspoň jeden zo štyroch prednostných hlasov.

Zdroj: CSES Slovensko, júl 2010 a IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

7.4. Krúžkovanie žien v politických stranách

Pozrime sa teraz, či sa prejavili rodové rozdiely v krúžkovaní žien vnútri elektorátov politických strán. Ako ukazuje tabuľka č. 14, vo všetkých parlamentných stranách okrem SDKÚ-DS sa prejavila tendencia k ženskej solidarite – zvýšená inklinácia voličiek krúžkovať ženské kandidátky. **Najvýraznejší bol tento rodový rozdiel v elektoráte Mostu-Híd (podiel voličiek krúžkujúcich ženské kandidátky bol o 20 percentuálnych bodov vyšší v porovnaní s voličmi),** KDH a OĽaNO (bodový rozdiel 19 %).

Pravda, voličky parlamentných strán sa medzi sebou značne odlišovali podľa miery, do akej využili možnosť krúžkovania žien. Nad priemerom (40 % za voličky parlamentných strán ako celku, ktoré zakrúžkovali 1 až 4 ženské kandidátky) sa umiestnili voličky SDKÚ-DS (až 67 % z nich volilo ženskú kandidátku), OĽaNO (60 %) a KDH (48 %); naopak, pod priemerom voličky Smeru-SD (33 %) a SaS (30 %). Voličky Mostu-Híd sa umiestnili blízko priemeru.

Ešte väčšmi sa od seba odlišujú mužskí voliči jednotlivých strán. Najväčšmi sa od priemeru (27 % za mužských voličov) na jednom póle odlišujú voliči SDKÚ-DS (67 %) a OĽaNO (58 %), ktorí vo zvýšenej miere podporili ženské kandidátky a na druhom póle voliči Mostu-Híd (12 %), SaS (14 %) a Smeru-SD (22 %), kde bola podpora podpriemerná. Voliči KDH (29 %) sa umiestnili blízko priemeru.

Osobitnú pozornosť si zasluhujú posuny v krúžkovaní voličov a voličiek SDKÚ-DS vo voľbách 2012 v porovnaní s voľbami 2010. V elektoráte tejto strany bol zaznamenaný najvyšší prepád krúžkovania v prospech ženských kandidátok – u mužov o 23 percentuálnych bodov a u žien o 29 bodov. Porovnanie s posunmi v krúžkovaní ženských kandidátok v ostatných parlamentných stranách ukazuje, že SDKÚ-DS je jedinou stranou, kde prepád podpory žien nastal v ženskej i mužskej časti elektorátu.

Tento prepád by sa dal obrazne nazvať „efektom Ivety Radičovej“ a hypoteticky predpokladať, že tento efekt sa prejavuje minimálne dvojako: po prvé, časť elektorátu po jej rezignácii na aktívnu časť v straníckej politike nadobudla pocit, že stratila vierohodnú političku, ktorú by mohli voliť; po druhé, inú časť elektorátu, ktorá kriticky hodnotila politický výkon I. Radičovej ako premiérky a političky, to mohlo odradiť, resp. nedostatočne motivovať k podpore ženských kandidátok ako takých.

Možno však vysloviť aj hypotézu, že druhá časť tohto „efektu Ivety Radičovej“ sa premietla do širšieho voličského prostredia dnešných opozičných strán: podiel krúžkovania v prospech žien totiž v porovnaní s voľbami 2010 výrazne klesol nielen v SDKÚ-DS (pokles o 26 bodov), ale aj v KDĽ (o 20 bodov), v Moste-Híd (o 14 bodov) a v SaS (o 9 bodov). Smer-SD tak ostal jedinou stranou, kde podpora ženských kandidátok vo voľbách 2012 síce neklesla, ale zároveň ani nestúpila. Ostala na podpriemerne nízkej úrovni ako vo voľbách 2010.

8. PORTRÉTY SKUPÍN VOLIČOV

8.1. Sociálno-demografický profil

Na základe výsledkov exit pollu možno identifikovať základné sociálno-demografické rozdiely medzi elektorátmi jednotlivých strán. Podobne ako v minulosti, i teraz sa prejavili väčšie rozdiely podľa veku, vzdelania a veľkosti sídla a samozrejme národnosti, zatiaľ čo rodové rozdiely boli slabé. Vzdelanejšie a urbánne obyvateľstvo častejšie volilo stredopravé strany; mladí voliči sa rozhodovali častejšie pre protestnú (a jednoducho novú) stranu OĽaNO. Smer-SD bol úspešnejší medzi staršími ľuďmi, s nižším vzdelaním a v menších obciach – voličská podpora stúpala s vekom a klesala s vyšším vzdelaním a veľkosťou sídla. S výsledkom 44,4 % hlasov však Smer-SD získal väčšinu vo všetkých prostrediach s výnimkou elektorátu maďarskej národnosti. Premietlo sa to aj do regionálnej podpory – Smer-SD získal väčšinu vo všetkých okresoch s výnimkou dvoch na juhu Slovenska: v okrese Dunajská Streda bol najsilnejšou stranou Most-Híd a v okrese Komárno SMK.

Ako ďalej ukazujú výsledky exit pollu 2012, z voličov maďarskej národnosti 41 % volilo stranu Most-Híd a 44 % SMK. Pohľad na štruktúru elektorátu týchto dvoch strán ukazuje, že Most-Híd mal 55 % voličov maďarskej národnosti a 44 % slovenskej, kým SMK ostala takmer čisto maďarskou stranou s 96 % voličov maďarskej národnosti a 3 % slovenskej.²⁸ V predvolebnej kampani viedli obe strany súboj o maďarských voličov, čo vyústilo aj do medzivolebnej fluktuácie voličov týchto dvoch strán (pozri časť 6.). Most-Híd oproti voľbám 2010 posilnil práve slovenskú časť svojho elektorátu. Z hľadiska etnickej skladby svojho voličstva sa teda stal doslova „mostom“ medzi majoritným slovenským a menšinovým maďarským prostredím.²⁹

Tabuľka č. 17: Ako voľby dopadli v rôznych prostrediach (riadkové percentá)

		Smer-SD	KDH	OLaNO	Most-Híd	SDKÚ-DS	SaS	SNS	SMK
Voliči SR^{1/}		44,4	8,8	8,6	6,9	6,1	5,9	4,6	4,3
Rod	muži	43,6	7,9	8,6	6,5	5,8	6,9	5,3	4,7
	ženy	44,9	9,8	8,7	7,2	6,4	5,1	4,0	3,9
Vek	18-19 rokov	31,4	7,5	13,8	5,8	1,9	7,1	5,7	3,4
	20-39	35,9	8,1	11,2	6,5	6,7	10,3	4,8	3,7
	40-59	45,7	8,6	7,9	8,4	6,4	4,2	5,1	4,6
	60+	56,2	10,4	5,4	5,3	5,4	2,0	3,5	4,6
Vzdelanie	bez maturity	54,5	7,5	5,7	6,9	2,6	1,9	4,8	6,2
	s maturitou	44,0	8,4	8,8	7,2	5,4	5,9	4,9	4,1
	vysokoškolské	32,6	11,1	11,9	6,4	11,4	10,7	4,0	2,1
Národnosť	slovenská	48,5	9,6	9,4	3,4	6,5	6,4	5,2	0,2
	maďarská	4,1	1,7	1,8	41,1	1,5	1,4	0	44,1
	iná	47,2	8,3	4,8	4,6	9,3	6,0	1,5	0,8
Bydlisko	vidiek (do 5 000 obyvateľov)	50,2	8,9	6,6	6,2	4,0	3,7	5,0	5,8
	mesto (nad 5 000 obyvateľov)	38,3	8,8	10,6	7,7	8,4	8,2	4,1	2,7

Poznámka: Zvyšok do 100 % predstavovali hlasy pre iné strany.

^{1/} Celkové výsledky volieb sú podľa údajov Štatistického úradu SR (<http://www.volbysr.sk/>).

Zdroj: FOCUS pre RTVS, exit poll 12. 3. 2012.

²⁸ Vo volebnej kampani Most-Híd oslovoval aj ďalšie menšiny žijúce na Slovensku, najmä rómsku a rusínsku. Dve reprezentantky rómskej komunity, ktoré kandidovali za Most-Híd, sa však do parlamentu nedostali. Rómsky predstaviteľ P. Pollák je v novom parlamente zastúpený vďaka kandidatúre na listine OĽaNO.

²⁹ Na druhej strane nemožno vylúčiť možnosť, že reputácia strany ako skutočnej obhajkyne záujmov maďarskej menšiny na Slovensku by tým mohla v niektorých prostrediach utrpieť.

8.2. Sebazaradenie na ľavo-pravej osi

Jednou z dôležitých charakteristík pri opise profilu voličov a prívržencov strán je aj ľavo-pravé sebazaradenie. V júni 2012 sme ho zisťovali na 11-stupňovej škále. Výsledky ľavo-pravého sebazaradenia uvádzame aj v priemeroch na škále (0; 10) spolu so štandardnými odchýlkami, ktoré poukazujú na mieru homogénosti jednotlivých voličských skupín.³⁰

Distribúcia na úrovni celej populácie zodpovedá dlhodobému stavu: najsilnejšie obsadený je politický stred (36 %), až 22 % respondentov sa nevie zaradiť a zvyšok sa delí medzi ľavicu (23 %) a pravicu (19 %). Priemer za celú populáciu jasne oddeľuje vládnu stranu Smer-SD a opozičné strany.

Pohľad optikou prívržencov politických strán ukázal, že ľavicová orientácia je väčšinová iba u voličov strany Smer-SD. K politickému strediu sa hlási väčšina voličov SNS, ale aj relatívna väčšina priaznivcov OĽaNO, Mostu-Híd i SMK, u ktorej je navyše veľmi početný segment odpovedí „neviem“. V prípade všetkých týchto strán ide o subjekty, pre ktoré nie je vymedzenie na ľavo-pravej osi podstatné. Sebazaradenie k pravici je dominantné u priaznivcov troch stredopravých strán – SDKÚ-DS, SaS a KDĽ. Možno teda konštatovať, že sebapercepcia voličov do veľkej miery zodpovedá tomu, ako sa pozicionujú jednotlivé strany.³¹ Na úrovni voličov však platí, že ak porovnáme deklarované sebazaradenie s názormi a postojmi na konkrétne témy, indikujúce ideovú príslušnosť k ľavici či k pravici, nie vždy sa dá hovoriť o konzistentnosti týchto dvoch rovín. Stredová orientácia vystupuje do popredia najmä u voličov nových strán (OĽaNO) a strán, ktoré síce sú etablované, ale neprofilujú sa na témach definujúcich ľavicu a pravicu.

Tabuľka č. 18:

Sebazaradenie prívržencov strán na ľavo-pravom kontinuu (v %)

	Percentuálne rozloženie				Priemer	Štandardná odchýlka
	Ľavica	Stred	Pravica	Nevie		
Smer-SD	51	33	6	10	3,34	2,37
Populácia SR	23	36	19	22	4,93	2,61
SNS	21	53	15	12	4,94	1,90
KDĽ	13	39	40	8	6,26	2,50

³⁰ Čím je štandardná odchýlka vyššia, tým je vyššia názorová heterogenita skupiny.

³¹ Vysokú mieru zhody medzi sebazaradením priaznivcov a zaradením strán, ktoré preferujú, ukázal povolebný výskum CSES v roku 2010. (Bližšie pozri Gyárfášová 2011: 52)

OLaNO	9	43	22	26	5,59	2,10
SDKÚ-DS	9	19	63	9	7,24	2,46
SMK	9	36	23	32	6,02	2,77
SaS	4	38	45	13	6,58	1,92
Most-Híd	2	43	41	14	6,66	1,80

Poznámka: Sebazaradenie na ľavo-pravom kontinuu mohlo nadobudnúť hodnotu od 0 vyjadrujúcej ľavicové sebazaradenie až po hodnotu 10 vyjadrujúcu pravicové sebazaradenie. Pre percentuálne vyjadrenie sme body 0-3 zaradili ako „ľavicu“; 4-6 „politický stred“ a 7-10 ako „pravicu“. V kategórii „nevie“ sú zahrnuté varianty „nepočul/-a som o takomto zaradení“, „nevie“ a „žiadna odpoveď“.

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

V rozložení ľavo-pravých sebazaradení pred voľbami v januári 2012 oproti obdobiu po voľbách 2010 (júl 2010) nastalo niekoľko signifikantných posunov. Na úrovni celej populácie sa posilnila stredová orientácia na úkor pravicového sebazaradenia. Na úrovni jednotlivých strán sa posilnila ľavicová identifikácia prívržencov strany Smer-SD a pravicová orientácia prívržencov SDKÚ-DS. Naopak, u priaznivcov KDH a Mostu-Híd sa oslabilo pravicové sebazaradenie v prospech stredového sebazaradenia. (Gyárfášová 2011: 52; *Empirické dáta*, IVO, január 2012)

8.3. Sebazaradenie na liberálno-konzervatívnej osi

Pozrime sa teraz, ako sa prívrženci politických strán odlišujú podľa umiestnenia na liberálno-konzervatívnej osi. Základnú informáciu opäť ponúka sebazaradenie respondentov na 11-stupňovej škále.

Ako ukazuje tabuľka č. 19, najjednoduchšími liberálmi sú podľa sebazaradenia voliči SaS: 58 % z nich sa hlási k liberálnym názorom. Na druhej strane najvýraznejšími konzervatívami sú voliči KDH, z ktorých sa hlási ku konzervatívnym názorom 51 %. Mierne nadpriemernú inklináciu ku konzervatívnemu pólu však prejavujú aj voliči Smeru-SD. Prívrženci SDKÚ-DS, Mostu-Híd a OĽaNO sa podľa podielu sebazaradenia k liberálnym názorom výrazne nelíšia, podiel konzervatívcov je však najvyšší v prostredí SDKÚ-DS.

Voličské skupiny nie sú rozdelené podľa línie koalícia-opozícia, tak ako to bolo pri ľavo-pravom sebazaradení.

Tabuľka č. 19: **Sebazaradenie prívržencov strán na liberálno-konzervatívnej osi (v %)**

	Percentuálne rozloženie				Priemer	Štandardná odchýlka
	Liberálne názory	Stred	Konzervatívne názory	Nevie		
SaS	58	23	4	15	2,90	2,00
OĽaNO	35	35	9	21	4,06	2,04
SDKÚ-DS	30	34	23	14	4,70	2,62
Most-Híd	26	40	10	24	4,34	2,18
Populácia SR	20	38	17	27	4,91	2,37
SNS	18	50	12	21	4,62	1,78
Smer-SD	15	43	22	21	5,22	1,99
KDH	14	23	51	12	6,44	2,61
SMK	14	33	19	33	5,45	3,08

Poznámka: Sebazaradenie na 11-stupňovej škále mohlo nadobudnúť hodnotu od 0 vyjadrujúcej liberalizmus až hodnotu 10 vyjadrujúcu konzervativizmus. Pre percentuálne vyjadrenie sme body 0-3 zaradili ako „liberálne názory“; 4-6 ako „stredové“ a 7-10 ako „konzervatívne“. V kategórii „nevie“ sú zahrnuté varianty „nepočul/-a som o takomto zaradení“, „nevie“ a „žiadna odpoveď“.

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

8.4. Sebazaradenie v dvojrozmernom priestore

Kombináciou ľavo-pravej a liberálno-konzervatívnej osi vzniká dvojrozmerný priestor, v ktorom možno názorne zobrazit' pozície prívržencov strán podľa sebazaradenia na oboch osiach. Graf č. 5 ukazuje priaznivcov Smeru-SD ako ľavicových, ale konzervatívnych; priaznivcov KDH ako pravicových a konzervatívnych a priaznivcov SaS ako pravicových a liberálnych. Voliči ďalších parlamentných strán majú profil na liberálno-konzervatívnej osi rozmazanejší, ale silná je ich pozícia ako prívržencov pravice. Zatiaľ čo ľavo-pravá os vytvára deliacu čiaru medzi vládny Smerom-SD a opozičnou „päťkou“, liberálno-konzervatívna os spája vládny Smer-SD a opozičné KDH.

Graf č. 5 (krížový)

extra file

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

8. 5. Hodnotový profil prívržencov politických strán

Prívržencov politických strán možno usporiadať aj podľa ich hodnotového profilu – postoja k najvýraznejším témam spoločenského diskurzu.³²

Princípy fungovania ekonomiky

Normatívne predstavy o fungovaní ekonomiky sa týkajú dvoch princípov. Prvý vyjadruje názor na to, či pri zabezpečovaní práce a životnej úrovne jednotlivcov má mať kľúčovú zodpovednosť štát, alebo má táto zodpovednosť ležať predovšetkým na pleciach jednotlivca. Druhý princíp vyjadruje názor na optimálny rozsah prerozdelenia finančných prostriedkov od bohatých k sociálne slabším.³³

Na tejto stupnici názorov na fungovanie ekonomiky sa prívrženci SMK a Smeru-SD umiestnili na štátno-paternalistickom póle zdôrazňujúcom potrebu silného štátu, ktorý sa postará o svojich občanov a zabezpečí značnú redistribúciu bohatstva. Prívrženci SDKÚ-DS sa umiestnili na opačnom individualistickom póle vyzdvihujúcom potrebu osobnej zodpovednosti ľudí a obmedzeného rozsahu redistribúcie. Ich postoje sa štatisticky významne líšia od priemeru populácie. K štátno-paternalistickému pólu majú blízko aj voliči KDĽ (čo je v rozpore s ich deklarovanou pravicovou orientáciou). K opačnému pólu majú blízko aj priaznivci SaS, v menšej miere OĽaNO a SNS. Pohľad na výsledky a umiestnenie celkovo

³² Dáta o postojoch a hodnotových orientáciách sú z povolebného výskumu IVO/SÚ SAV/FOCUS z júna 2012. Výsledky boli spracované za pomoci faktorovej analýzy, ktorá extrahovala štyri faktory vysvetľujúce 59,8 % variancie. Každý faktor obsahoval dve až štyri premenné. Uvedené zistenia sme využili na konštrukciu štyroch syntetických indikátorov založených na priemeroch z relevantných premenných. Tento postup umožnil umiestniť prívržencov politických strán podľa ich postojov k ekonomike, názorov na postavenie a práva menšín a názorov na kultúrno-civilizačné otázky. Štvrtým vyextrahovaným faktorom boli postoje k EÚ. Keďže v tomto prípade sa medzi jednotlivými voličskými skupinami nepreukázali štatisticky významné rozdiely, túto dimenziu sme nezaradili do záverečného syntetického spracovania pomocou korešpondenčnej analýzy. Uvádzame ju však ako dôležitú informáciu, ktorá jasne ukazuje, že diferenciácia názorov jednotlivých voličských skupín na túto tému existuje, i keď nie je taká výrazná ako v prípade spomínaných troch faktorov. Na testovanie odlišnosti priemerov bol použitý One-sample T Test, ktorý zisťoval, či sa priemery v jednotlivých voličských skupinách štatisticky významne líšia od populačného priemeru. Pri testovaní t-testom bola použitá tzv. Bonfferoniho korekcia, keďže sa súčasne testovali viac ako dve voličské skupiny.

³³ Respondenti vyjadrovali svoju preferenciu jedného z dvojice nasledujúcich princípov:

1. „Za to, aby mal každý prácu a slušnú životnú úroveň, by mal byť zodpovedný štát“ vz. „O svoju prácu a životnú úroveň by sa mal postarať každý sám.“
2. „Bolo by správne, keby sa čím viac prostriedkov od bohatých prerozdeleno v prospech sociálne slabších“ vz. „Bolo by nesprávne, keby sa veľa prostriedkov od bohatých prerozdeleno v prospech sociálne slabších.“

priemeru však ukazujú, že samotný empirický stred je v prípade názorov na princípy fungovania ekonomiky vychýlený k štátno-paternalistickému pólu.

Tabuľka č. 20: **Postoje prívržencov strán k princípom fungovania ekonomiky (štátny paternalizmus vz. individuálna zodpovednosť; akumulácia vz. redistribúcia bohatstva)**

SMK	2,34
Smer-SD	2,67
KDH	2,80
Populácia SR	2,84
Most-Híd	2,86
SNS	3,03
OLaNO	3,12
SaS	3,38
SDKÚ-DS	3,66 (+)

Poznámka: Priemery na škále od 1 do 7, pričom 1 znamená krajný pól štátneho paternalizmu a 7 krajný pól individuálnej zodpovednosti.

(+): hodnota je štatisticky významne vyššia oproti priemeru celej populácie SR na hladine $\alpha=0,05$.

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

Názory na postavenie a práva menšín

Ďalší faktor vyjadruje mieru akceptácie práv menšín, otvorenosti voči nim, ako aj vyznávania princípu nediskriminácie. Reprezentovali ho štyri indikátory.³⁴ Dva sa opierajú o odpovede respondentov na všeobecne formulované princípy spolužitia väčšiny a menšiny a garantovania práv menšín. Tretí indikátor meral stupeň otvorenosti voči imigrantom a štvrtý mieru akceptácie rovnosti Rómov a ostatných občanov pred zákonom.

³⁴ Respondenti vyjadrovali preferenciu jedného z dvojice nasledujúcich princíпов:

1 „Slovenská republika by mala zaručovať rovnaké práva všetkým, bez ohľadu na ich národnosť“ vz. „V Slovenskej republike by mali mať rozhodujúce postavenie Slováci.“

2. „V demokracii treba dôsledne rešpektovať aj práva menšín“ vz. „V demokracii má väčšina právo rozhodovať aj na úkor menšín.“

3. „Každému, kto chce žiť a pracovať na Slovensku, by sme to mali povoliť“ vz. „Imigrácia na Slovensko by mala byť prísne obmedzená.“

4. „Pre Rómov by mali platiť rovnaké zákony ako pre ostatných“ vz. „Pre Rómov by mali platiť zvláštne, prísnejšie zákony.“

Podľa názorov na postavenie a práva menšín pól akceptácie predstavujú voliči Mostu-Híd a SMK (ich postoje sa štatisticky významne líšia od priemernej hodnoty za celú populáciu) a pól odmietania práv menšín voliči SNS. V prvej skupine, pozostávajúcej prevažne z voličov maďarskej národnosti, bol najčastejšie zastúpený názor, že v demokracii treba dôsledne rešpektovať aj práva menšín; Slovenská republika by mala zaručovať rovnaké práva všetkým bez ohľadu na ich národnosť; mala by byť otvorená voči migrantom a nediskriminačná voči rómskej menšine. Spomedzi ďalších parlamentných strán sa najbližšie k tomuto pólu umiestňujú prívrženci SDKÚ-DS. Na opačnom póle s najnižšou akceptáciou menšinových práv, s najnižšou otvorenosťou voči migrantom a najčastejšími diskriminačnými postojmi k Rómom sa nachádzajú priaznivci OĽaNO, Smeru-SD a KDH. (Tabuľka č. 21) V postoji k menšinám je priemer bližšie k tolerancii a rešpektovaniu práv menšín.

Tabuľka č. 21: **Postoj prívržencov politických strán k menšinám (rešpektovanie vz. odmietanie práv menšín)**

SMK	2,18 (-)
Most-Híd	2,42 (-)
SDKÚ-DS	3,29
Populácia SR	3,32
SaS	3,34
KDH	3,37
Smer-SD	3,42
OĽaNO	3,58
SNS	3,82

Poznámka: priemery na škále od 1 do 7, pričom 1 znamená krajný pól rešpektovania práv menšín a 7 ich odmietanie.

(-): hodnota je štatisticky významne vyššia oproti priemeru celej populácie SR na hladine $\alpha=0,05$.

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

Názory na kultúrno-etické otázky

Podľa týchto názorov sa prívrženci strán rozmiestňujú na liberálno-konzervatívnom kontinuu. Vyjadrujú ich tri indikátory: schvaľovanie alebo odmietanie interrupcií (pro-choice vz. pro-life), akceptovanie alebo odmietanie práv ľudí neheterosexuálnej orientácie uzatvárať registrované partnerstvá a odmietanie alebo akceptovanie zasahovania cirkvi do politiky.³⁵

³⁵ Respondenti vyjadrovali preferenciu jedného z dvojice nasledujúcich princípov:

Voliči KDH dlhodobo obsadzujú konzervatívny pól. (Pozri aj Bútorová – Gyárfášová 2011) Ich pozícia sa štatisticky významne líši od priemeru celej populácie, pričom ich názorová vzdialenosť od priemeru je oveľa väčšia ako vzdialenosť voličov Mostu-Híd a SaS, ktorí zaujali opačný liberálny pól.

Priaznivci KDH sú v názoroch na kultúrno-etické otázky mimoriadne konzistentní. Ako sme videli, ku konzervatívnym názorom sa hlásia aj ako k abstraktnej ideovej pozícii. (Pozri tabuľku č. 22 a graf č. 5)

Obsadenie liberálneho pólu je istým prekvapením – ako najliberálnejší sa prejavili voliči Mostu-Híd a až ďalšia priečka pripadla voličom SaS. Voliči Mostu-Híd sú zase liberálnejší vo svojich názoroch ako pri sebazaradení na liberálno-konzervatívnom kontinuu. Porovnanie s rokom 2010 ukazuje, že sa odvtedy svojimi názormi na kultúrno-etické otázky posunuli k liberálnemu pólu. K priemeru za populáciu SR majú najbližšie priaznivci Smeru-SD.

Tabuľka č. 22: **Postoj prívržencov strán ku kultúrno-etickým otázkam (liberálne vz. konzervatívne názory a postoje)**

Most-Híd	2,77
SaS	2,81
SNS	2,93
OĽaNO	3,05
Smer-SD	3,07
Populácia SR	3,16
SDKÚ-DS	3,30
SMK	3,85
KDH	4,33 (+)

Poznámka: Priemery na škále od 1 do 7, pričom 1 predstavuje krajný pól liberalizmu a 7 konzervativizmu.

(+): hodnota je štatisticky významne vyššia oproti priemeru celej populácie SR na hladine $\alpha=0,05$.

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

1. „Žena by mala mať právo rozhodnúť sa, či si plod ponechá, alebo podstúpi interrupciu“ vz. „Interrupcia by nemala byť povolená za žiadnych okolností.“

2. „Cirkev by nemala ovplyvňovať politiku“ vz. „Cirkev by mala mať významný vplyv na politiku.“

3. „Homosexuáli a lesbické ženy by mali mať právo uzatvárať registrované partnerstvá“ vz. „Homosexuáli a lesbické ženy by nemali mať právo uzatvárať registrované partnerstvá.“

Názory na európsku agendu

Po voľbách 2010 sa posilnil význam európskej agendy v domácej politike. K pádu stredopravej vlády v októbri 2011 prispeli aj diametrálne odlišné názory koaličných partnerov na navýšenie príspevku do eurovalu – SaS odmietala účasť Slovenska, kým ďalšie tri strany, predovšetkým SDKÚ-DS, ju podporovali. Medzitým sa viac v politickom i verejnom diskurze hovorí aj o väčšej centralizácii EÚ a o väčších právomociach EÚ vo finančných a hospodárskych politikách. Názory respondentov na uvedené dve témy sa síce nevyznačujú takou vysokou mierou diferenciacie ako názory na princípy fungovania ekonomiky, na postavenie a práva menších či na kultúrno-civilizačné otázky, faktorová analýza ich však extrahovala ako samostatný faktor, resp. dimenziu, ktorú možno vymedziť na kontinuu s pólmi „viac Európy vz. menej Európy“ v zmysle viac vz. menej solidarity medzi členskými krajinami, ako aj centralizácie EÚ a celkového prehĺbovania integrácie.³⁶

Výsledky výskumu prinášajú isté prekvapenia. Ako najproeurópskejší sa síce (neprekvapujúco) prejavili voliči SDKÚ-DS, avšak iba s malým odstupom za nimi nasledovali priaznivci SNS, a to napriek tomu, že politici tejto strany viedli pred voľbami 2012 až vulgárne protieurópsku kampaň. Názory voličov teda vôbec nezodpovedajú oficiálnej pozícii strany.

Na opačnom protieurópskom póle sa prekvapujúco nachádzajú priaznivci OĽaNO, a nie voliči SaS, hoci práve to by malo zodpovedať oficiálnej pozícii tejto strany.

Tabuľka č. 23: **Názory prívržencov strán na EÚ agendu (viac EÚ vz. menej EÚ)**

SDKÚ-DS	4,68
SNS	4,69
SMK	4,70
Smer-SD	4,71
KDH	4,72
Populácia SR	4,80

³⁶ Respondenti vyjadrovali mieru súhlasu s jedným z dvojice nasledujúcich princípov:

1. „EÚ by mala mať právomoc zasahovať do hospodárskej politiky a rozpočtu členských štátov“ vz. „Členské štáty EÚ by si mali zachovať samostatnosť v rozhodovaní o svojej hospodárskej politike a rozpočte.“

2. „Slovensko by malo prispievať do spoločného EÚ fondu na pomoc zadĺženým krajinám eurozóny, lebo je to v našom záujme“ vz. „Slovensko by nemalo prispievať do spoločného EÚ fondu na pomoc zadĺženým krajinám eurozóny, lebo to nie je v našom záujme.“

Most-Híd	4,92
SaS	5,00
OLaNO	5,13

Poznámka: Priemery na škále od 1 do 7, pričom 1 znamená krajný pól podpory pre viac európskej solidarity a centralizácie a 7 krajný pól odmietania solidarity a centralizácie.

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

Umiestnenie voličov strán na hodnotovej mape

Doterajšia analýza sa venovala jednotlivým aspektom hodnotového profilu prívržencov politických strán. Prekonať tento parciálny prístup a dospieť k celistvejšiemu pohľadu na hodnotovú mapu voličov jednotlivých strán nám pomôžu grafy č. 6 a č. 7, ktoré umiestňujú politické strany do priestoru definovaného súčasne viacerými postojmi ich prívržencov.³⁷ Po prvé, postojmi k postaveniu a právam menších na dimenzii ich akceptácie vz. odmietania; po druhé, postojmi ku kultúrno-etickým otázkam na dimenzii liberálne vz. konzervatívne názory a do tretice postojmi k princípom fungovania ekonomiky na dimenzii individuálna zodpovednosť – štátny paternalizmus.

Hodnotová mapa znázornená na grafe č. 6 umiestňuje voličov politických strán na troch dimenziách, pričom prvá (rešpektovanie vz. odmietanie práv menších) vyčerpáva 41,2 % variability; druhá (liberálne vz. konzervatívne názory) 33,1 % a tretia dimenzia (postoje k princípom ekonomiky) 18,2 % variability. Spoločne teda tieto tri dimenzie vyčerpávajú až 92,5 % variability v dátach.

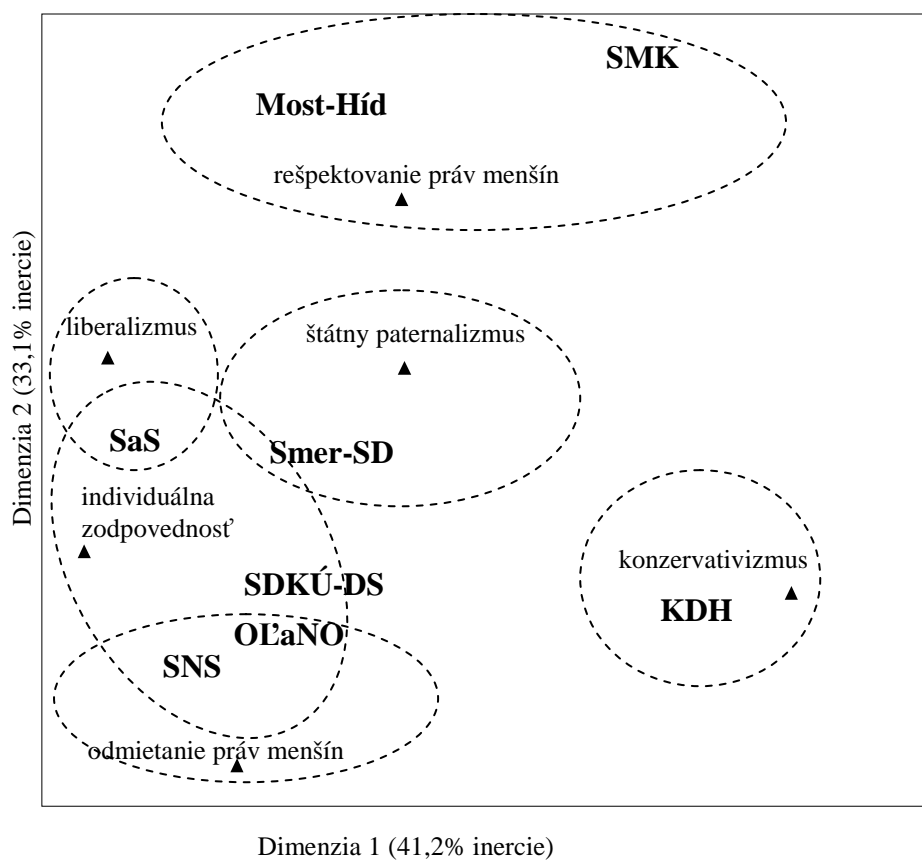
Najskôr v hodnotovej mape č. 1 zvýrazníme prvú a druhú dimenziu. Ako ukazuje graf č. 6, prívrženci parlamentných strán zaujímajú v takto definovanom hodnotovom priestore rozdielne pozície. Pozrime sa najskôr na rozmiestnenie voličov jednotlivých strán podľa horizontálnej osi, ktorá vyjadruje príklon ku konzervativizmu či liberalizmu. V pravej časti sa výrazne excentricky umiestňujú konzervatívni voliči KDĽ, ku ktorým majú najbližšie voliči

³⁷Grafy č. 6 a č. 7 boli zostavené na základe korešpondenčnej analýzy – multivariačnej metódy, ktorá analyzuje asociácie medzi viacerými kategorickými premennými. Jej hlavným cieľom je odhaliť štruktúru vzťahov v komplexnej dátovej matici. Korešpondenčná analýza umožňuje tieto vzťahy aj vizualizovať pomocou bodov, ktoré reprezentujú kategórie analyzovaných premenných v priestore. Premenné, ktoré vstupujú do korešpondenčnej analýzy, majú kvalitatívny charakter. Preto boli na každej z troch dimenzií pomocou K-mean clustrovej analýzy vytvorené tri typy respondentov: dva vyhranené a jeden ambivalentný. Údaje o príslušnosti respondenta k jednému z troch typov a o zastúpení týchto typov v elektorátoch politických strán boli vstupnými údajmi pre korešpondenčnú analýzu. V záujme dosiahnutia väčšej prehľadnosti grafov sme rezignovali pri všetkých premenných na zobrazenie ambivalentného typu.

SMK. Opačný pól obsadzujú voliči SaS. Ďalšie voličské skupiny (Most-Híd, SDKÚ-DS, SNS, Smer-SD) tvoria z tohto pohľadu akýsi zhluk. Inými slovami, ich pozície nie sú veľmi rozdielne.

Rozmiestnenie podľa vertikálnej osi ukazuje značné rozpätie – na ústretovom póle väčšej akceptácie menších sú voliči Mostu-Híd a SMK, kým opačný pól obsadzujú voliči SNS, ale blízko k nim majú aj priaznivci OĽaNO

Graf č. 6: **Hodnotová mapa č. 1**

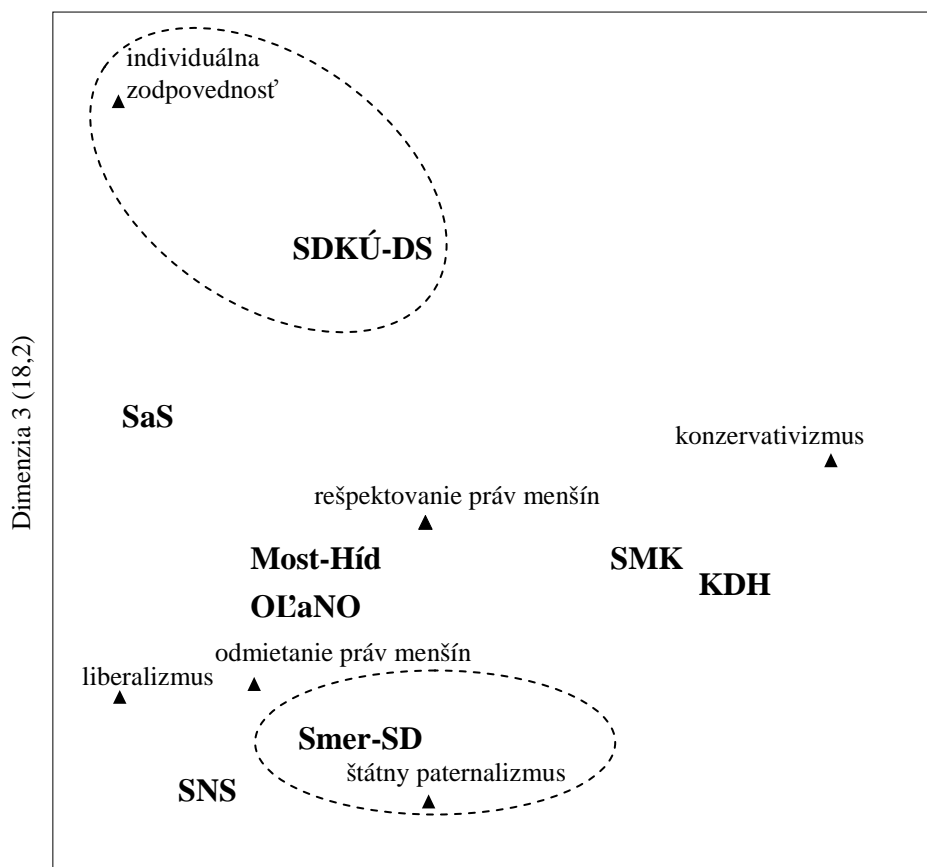

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

Hodnotová mapa č. 2 (graf č. 7) názornejšie rozkrýva tretiu dimenziu – postoje k princípom ekonomiky – a zobrazuje výraznú vzdialenosť medzi pozíciou voličov Smeru-SD na jednej strane a SDKÚ-DS na strane druhej. K štátno-paternalistickému pólu majú najbližšie voliči Smeru-SD, SNS, ale aj ďalších strán – OĽaNO, Mostu-Híd a SMK. K individualistickému pólu majú okrem výrazne vyprofilovaných priaznivcov SDKÚ-DS blízko aj prívrženci SaS.

Zároveň má individualistický pól bližšie k akceptácii práv menších ako pól štátno-paternalistický.

Graf č. 7: **Hodnotová mapa č. 2**

Zdroj: IVO/FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

Názorová diferenciácia prívržencov politických strán ukazuje, že niektoré deliace línie sú prítomné dlhodobo a obsadenosť ich krajných pólov sa nemení. Ide predovšetkým o jasné vymedzenie prívržencov KDH ako konzervatívne zmýšľajúcich. Ďalej sa zachováva zreteľná deliaca línia v otázke práv a postavenia menšín – SMK, Most-Híd vz. SNS; pritom však SNS už nie je súčasťou parlamentnej politiky a v najbližšej budúcnosti sa ukáže, ktorá strana a jej elektorát ju nahradia. Zatiaľ sa ako „nádejný kandidát“ ukazuje formácia OĽaNO. Treťou určujúcou dimenziou sú postoje k ekonomike a úlohe štátu, ktoré odlišujú na jednej strane väčšmi štátno-paternalisticky orientovaných prívržencov Smeru-SD a na druhej strane voličov SDKÚ-DS inklinujúcich najvýraznejšie k individualizmu. O hodnotovej mape voličov na Slovensku však stále platí, že je výraznejšie určovaná silnými kolektívnymi identitami (etnicita, religiozita) a iba menej sociálno-ekonomickými záujmami. Slabé ostáva aj ukotvenie voličských skupín v sociálnej štruktúre spoločnosti. Ak sa však pozrieme na hodnotové rozloženie politickej scény optikou politickej konfigurácie, po voľbách 2012 vládnu stranu a parlamentnú opozíciu oddeľuje práve línia sociálno-ekonomická, resp. ľavo-pravá, kým liberálno-konzervatívna i línia postojov k menšinám idú naprieč opozičným táborom. Ako nová téma sporu sa vynorili postoje k agende a budúcemu vývoju Európskej únie. Hoci rozdiely medzi názormi jednotlivých voličských skupín nie sú štatisticky významné, dá sa očakávať, že s touto dimenziou názorovej diferenciácie, a teda aj politickej súťaže bude treba v budúcnosti rátať

Porovnanie s podobným výskumom z roku 2010 (Bútorová – Gyárfášová 2011) ukazuje, že **názorové rozdiely medzi jednotlivými skupinami sú menej výrazné, čo okrem iného spôsobuje aj to, že voličstvo Smeru-SD je ešte početnejšie ako pred dvoma rokmi.** A práve ono je v mnohých pohľadoch vzhľadom na svoju mohutnosť umiestnené v strede alebo blízko stredu tvoreného priemerom za celú slovenskú spoločnosť. Ďalšie elektoráty sú viacnásobne menšie a často sa javia – metaforicky povedané - len ako malé „obežnice“ krúžiace okolo dominantného „slnka“ nachádzajúceho sa v strede.

Sumarizujúc rozdiely medzi sociálno-demografickými, ideovými a hodnotovými profilmi elektorátov strán na Slovensku je ešte dôležité pripomenúť, že ide o deliace línie, ktoré sa

neprejavujú súčasne na všetkých troch relevantných dimenziách – štruktúrnej, postojovej a behaviorálnej. Tieto štiepenia možno označiť za neúplné.³⁸

9. POVOLEBNÝ VÝVOJ

9.1. Povolebné očakávania

V rozpore s predvolebnými úvahami o rozličných variantoch zloženia budúcej vládnej koalície priniesli parlamentné voľby neočakávaný výsledok: pokračovanie v doterajšom vzorci úplnej alternácie moci. Všetky vrcholné exekutívne pozície sa po krátkom, ani nie dvojročnom intermezze dostali do rúk Smeru-SD. Prekvapením bola najmä robustnosť víťazstva Smeru-SD a hĺbka porážky heterogénneho a rozdrobeného stredopraveho zoskupenia. Ako na tento obrat reagovali občania?

Ako ukázal výskum z júna 2012, po parlamentných voľbách vo verejnosti sa síce posilnilo presvedčenie o tom, že spoločnosť sa ubera správny smerom, ale pesimisti si predsa len udržali zreteľnú prevahu. (Graf č. 1) **Nálada v spoločnosti tri mesiace po voľbách sa dokonca vyznačovala najvyššou mierou pesimizmu, akú namerali sociologické výskumy po všetkých parlamentných voľbách od roku 1998.** Na otázku, či sa spoločnosť ubera správny alebo nesprávny smerom, odpovedalo kladne iba 36 % a záporne až 57 % respondentov. Pripomeňme, že pomer medzi optimistami a pesimistami dosiahol po voľbách v roku 1998 hodnotu 47 % : 34 %; po voľbách v roku 2002 hodnotu 37 % : 46 %; po voľbách v roku 2006 hodnotu 54 % : 36 % a po voľbách v roku 2010 hodnotu 40 % : 47 %. Takmer trojpäťtinový podiel pesimistov bol tentoraz rovnomerne rozložený medzi ženami i mužmi, ako aj medzi odlišnými vekovými i vzdelanostnými skupinami.³⁹ Prevažujúci povolebný pesimizmus bol o to paradoxnejší, že Smer-SD zaznamenal masívne volebné víťazstvo, a teda mal za sebou značnú časť populácie.

³⁸ Plné štiepenie je kombináciou rozdielov na troch úrovniach: prvú predstavujú štruktúrne (alebo cenzové) rozdiely, ktoré sú vo výskumníckej praxi operacionalizované sociálno-demografickými premennými ako rod, etnická príslušnosť, príslušnosť k sociálnej triede, výške príjmu alebo dosiahnuté vzdelanie; druhú tvoria postojoivé rozdiely (hodnoty, normy či názory) a tretiu inštitucionálne rozdiely, ktoré sa prejavujú hlasovaním vo voľbách alebo členstvom v organizáciách; t.j. premietajú sa do rozdielneho správania. (Bližšie pozri Deegan-Krause 2006: 13 – 15)

³⁹ S nástupom druhej vlády R. Fica sa celkom prirodzene rozšíril okruh prívržencov Smeru-SD presvedčených o správnosti smerovania Slovenska (z 18 % v decembri 2011 na 64 % v júni 2012). Medzi voličmi strán parlamentnej opozície sa podiel ľudí stotožnených s povolebným kurzom pohyboval medzi tretinou a štvrtinou. (Bútorová – Gyárfášová 2012)

Kde sa skrývajú zdroje tohto prevažujúceho pesimizmu? Domnievame sa, že sa v ňom odráža presvedčenie väčšiny obyvateľov o celkovo obmedzenej kapacite striedajúcich sa domácich politických reprezentácií zabezpečiť napredovanie spoločnosti. Ďalšou významnou okolnosťou je, že za posledné roky sa vo verejnosti upevnilo vedomie o zložitých súvislostiach, ktoré prináša zakotvenosť krajiny do širšieho kontextu Európskej únie zmietajúcej sa v kríze. Prevažujúci pesimizmus treba interpretovať aj ako výraz sklamaní z toho, že na vysnívanom „druhom brehu“ západného sveta či euroatlantickej komunity, na ktorý Slovensko preplávalo po úspešnom zvládnutí náročných integračných požiadaviek, **nečakala** na radových občanov idylická ríša prosperity, sociálnych istôt, spravodlivosti, bezpečia či obyčajnej ľudskej slušnosti. **Do pesimistických nálad sa teda premieta realistické poznanie, že ani vo vyspelejšom svete nie sú k dispozícii hotové recepty a jednoduché kúry, ktoré by zaručene zabrali na riešenie páľčivých spoločenských problémov.**

Ako ukazuje tabuľka č. 24, málo nadšená povolebná atmosféra ostro kontrastovala s prevažujúcim optimizmom po voľbách 2006, keď sa zodpovednosti ujímal Smer-SD v koalícii so SNS a ĽS-HZDS. O šesť rokov neskôr už podstatne menej ľudí očakávalo zvýšenie počtu pracovných príležitostí, priaznivý vývoj v zdravotníctve a zvýšenie životnej úrovne, ako aj zlepšenie stavu demokracie a posilnenie spravodlivosti v spoločnosti.

Naopak, nálada v júni 2012 skôr pripomínala začiatok funkčného obdobia stredopravej vlády I. Radičovej v roku 2010. Vo všetkých skúmaných oblastiach totiž prevládala zmes skeptických až pesimistických predstáv o ďalšom pravdepodobnom vývoji – teda predstáv, že sa nič nezmení, alebo sa situácia ešte zhorší. Najviac pesimistických očakávaní sa spájalo s vývojom zadĺženia štátu (až 52 % očakávalo zhoršenie, čo je o 10 percentuálnych bodov viac ako po nástupe vlády I. Radičovej), situácie v zdravotníctve (49 % negatívnych očakávaní), stavu nezamestnanosti (47 %), korupcie a klientelizmu (44 %).

Na druhej strane najmenej negatívnych očakávaní sa viazalo na vývoj slovensko-maďarských vzťahov: 62 % respondentov predpokladalo zachovanie terajšieho stavu a 12 % zlepšenie. Naopak len 20 % očakávalo zhoršenie, pričom takéto obavy boli častejšie u občanov maďarskej národnosti (35 %), najmä voličov SMK (46 %).

Odhad pravdepodobného vývoja vzťahov medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi bol oveľa kritickejší: 37 % predpovedalo ich zhoršenie, 53 % zachovanie statu quo a iba 5 % zlepšenie.

Tabuľka č. 24: „Spomeňte si, ako vyzerala situácia na Slovensku pred poslednými parlamentnými voľbami. Čo myslíte, ako sa môže počas nastávajúceho roka či dvoch rokov zmeniť situácia v nasledujúcich oblastiach?“ (% odpovedí „zlepší sa“ : „asi ostane rovnaká“ : „zhorší sa“)

	2006	2010	2012
Pracovné príležitosti	41 : 36 : 15	17 : 33 : 48	20 : 29 : 47
Situácia v školstve	-	-	17 : 45 : 41
Spravodlivosť v spoločnosti	26 : 48 : 19	19 : 41 : 36	17 : 44 : 35
Situácia v zdravotníctve	41 : 35 : 19	13 : 33 : 51	17 : 31 : 49
Stav demokracie	27 : 54 : 12	19 : 48 : 26	16 : 49 : 30
Životná úroveň vás a vašej rodiny	36 : 48 : 10	11 : 51 : 33	14 : 54 : 29
Stav verejných financií, zadlženosť štátu	-	20 : 29 : 42	14 : 28 : 52
Slovensko-maďarské vzťahy	-	23 : 52 : 17	12 : 62 : 20
Stav súdnictva, justície *	-	16 : 48 : 30	12 : 46 : 35
Korupcia, stranický klientelizmus, rodinkárstvo	-	12 : 36 : 46	12 : 40 : 44
Vzťahy medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi	-	6 : 50 : 37	5 : 53 : 37

Poznámka: Zlúčené odpovede „určite a pravdepodobne sa zlepší“ a „určite a pravdepodobne sa zhorší“. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neviem“.

* V roku 2012 sa zisťovali očakávania týkajúce sa dodržiavania ústavy a zákonov.

– Údaje nie sú k dispozícii.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, november 2006 a november 2010; IVO-FOCUS/SÚ SAV, jún 2012.

Na rozdiel od začiatku vládnutia kabinetu I. Radičovej, keď sa vyššou mierou optimizmu pri hodnotení vyhliadok ekonomiky, demokracie a spravodlivosti vyznačovali ľudia s vyšším vzdelaním, po voľbách 2012 boli očakávania verejnosti rozložené pomerne rovnomerne v rozličných sociálnych prostrediach. Podobne ako v minulosti aj teraz boli najsilnejším faktorom formujúcim pohľad ľudí do budúcnosti ich politické orientácie. Rozdiely v postojoch prívržencov vládneho Smeru-SD a parlamentnej opozície odzrkadľovali celkovú politickú polarizáciu. Takmer všetci prívrženci opozície predpokladali, že sa situácia v rozličných oblastiach buď nezmení, alebo sa zhorší. Ich najpesimistickejšie očakávania sa viazali na stav verejných financií (zhoršenie očakávalo 65 %); pracovných príležitostí (59 %); zdravotníctva (58 %); korupcie a klientelizmu v politike (56 %).

Hoci prívrženci Smeru-SD nevideli budúcnosť v takých tmavých farbách, ani medzi nimi optimizmus neprevažoval. Iba necelé dve pätiny očakávali zníženie nezamestnanosti (39 %), zvýšenie spravodlivosti v spoločnosti (38 %); či posilnenie demokracie (37 %). Ešte menej

nádejí vkladali do zlepšenia stavu zdravotníctva (32 % optimistov), do zníženia verejného deficitu (29 %), zlepšenia stavu školstva (28 %), zvýšenia vlastnej životnej úrovne (28 %) či obmedzenia korupcie a klientelizmu v politike (26 %). A napokon menej ako štvrtina prívržencov Smeru-SD očakávala po voľbách zlepšenie stavu justície (23 %), zlepšenie slovensko-maďarských vzťahov (16 %), či zlepšenie vzťahov medzi Rómami a ostatnými obyvateľmi (8 %).

Príznačné boli aj rozpaky verejnosti pri posudzovaní prvých krokov vlády R. Fica. Takmer tri mesiace po voľbách až 47 % respondentov nevedelo uviesť nijaký konkrétny dobrý krok súčasnej vlády. Ďalších 12 % existenciu takeého kroku jednoducho popieralo. Konkrétny pozitívny krok uviedlo iba 41 % respondentov.⁴⁰

Ako sa dalo predpokladať, viac dobrého nachádzali na prvých opatreniach vlády R. Fica prívrženci Smeru-SD. Najčastejšie oceňovali pripravované sociálno-ekonomické opatrenia, v ktorých videli výraz sociálneho cítenia vlády. Na jednej strane schvaľovali zámer zvýšiť dane, a teda „klepnúť po prstoch“ bohatým jednotlivcom, firmám či bankám, na druhej strane ich tešil deklarovaný úmysel pomôcť rozličným skupinám sociálne slabších – chudobných, dôchodcov, mladých alebo obyvateľov zaostalých regiónov. Nemalá časť voličov vládnej strany však vyzdvihovala aj zostavenie jednofarebnej vlády, od ktorej si sľubovali ľahšie presadzovanie zámerov, viac politickej stability a pokoja. Pozitívne hodnotili aj menej konfrontačný tón R. Fica a avizovanú snahu o dialóg s predstaviteľmi rozličných sektorov či odvetví.

Vláda R. Fica sa tešila v povolebnom období (v júni 2012) dôvere 44 % populácie. Medzi prívržencami Smeru-SD však mala až 81%-nú dôveru. Domnievame sa, že zdroj takejto vysokej dôvery treba hľadať predovšetkým v ich viere v dobré úmysly R. Fica a členov jeho kabinetu a už menej v ich presvedčení, že sa vláde v dohľadnej budúcnosti skutočne podarí presadiť želané pozitívne zmeny. Ako sme videli v predchádzajúcom, latka očakávaní je u podporovateľov vládnej strany nastavená pomerne nízko, čo svedčí o ich vytriezvení z ilúzií o „zázračnom prútku“ na skutočné vyriešenie zložitých a zväčša chronických problémov. Preto sa radšej upínajú na verbálne a symbolické prejavy sociálnej citlivosti, dávajú sa osloviť rétorikou vyvolávajúcou pocit sociálnej, názorovej i ľudskej blízkosti.

⁴⁰ Na porovnanie pripomeňme, že na podobnú otázku o najlepšom kroku vlády R. Fica v novembri 2006 uviedlo konkrétny pozitívny krok až 60 % respondentov. Až 34 % oceňovalo ekonomické a sociálne úľavy.

Napokon, všeobecná prevaha skeptických či pesimistických očakávaní nie je až taká prekvapujúca. Dokumentuje skutočnosť, že ľudia realisticky vyhodnocujú opakujúcu sa skúsenosť, keď striedajúce sa politické reprezentácie nedokázali dosiahnuť zásadné zlepšenie vo viacerých oblastiach verejného života, ako je napríklad zdravotníctvo, vymožitelnosť práva či transparentnosť a férovosť v zaobchádzaní s verejnými zdrojmi.

9.2. Vývoj politickej scény

Predčasné parlamentné voľby 2012 s vysokou prevahou vyhral Smer-SD. Bezprostredne po voľbách preferencie strany stúpli až na 51 %⁴¹, neskôr sa ustálili mierne pod úrovňou volebného výsledku. Povolebný skepticizmus a pesimizmus verejnosti sa teda nepremietol do zásadného poklesu podpory verejnosti pre vládny Smer-SD. Skutočnosť, že kabinet R. Fica nie je vystavený výzve zvládnuť manažment vysokých očakávaní, mu bude zrejme ešte dlhší čas uľahčovať vládnutie.

Rozdielnym vývojom prechádzala podpora pre strany parlamentnej opozície – prvý mesiac po voľbách sa v preferenciách voličov SDKÚ-DS prejavilo sklamanie z volebnej porážky, ako aj neistota o personálnom zložení vedenia strany; v ďalších mesiacoch však nastala stabilizácia na úrovni 8 %. Po voľbách sa začala postupne posilňovať pozícia SaS, ktorá na jeseň dosahovala okolo 8 %. Kolísavý vývoj zaznamenala podpora pre OĽaNO. Preferencie KDĽK sa počas leta oproti volebnému výsledku mierne posilnili.⁴² Mostu-Híd sa v porovnaní s volebným výsledkom nepodarilo získať väčšiu podporu verejnosti. Sumárna podpora pre strany parlamentnej opozície predstavovala v septembri 41,2 %, čo znamenalo mierne numerické posilnenie oproti sumárnemu volebnému výsledku na úrovni 36,3 %. O faktickom politickom posilnení stredopravých strán ako celku sa však hovoriť nedalo. V skutočnosti sa prejavovalo skôr zlyhávanie tohto hodnotovo heterogénneho a vecnými o osobnými nezhodami poznačeného zoskupenia pri plnení svojho opozičného poslania. Slabý výkon novej opozície doslova kontrastoval s efektívnym pôsobením Smeru-SD v opozícii proti vláde Ivety Radičovej, ktoré mala verejnosť ešte stále v čerstvej pamäti.

⁴¹ V prieskumoch preferencií sa spravidla prejavuje vyššia potenciálna volebná účasť ako v reálnych voľbách. Efekt povolebného nárastu preferencií víťaznej strany mohol byť spôsobený aj týmto fenoménom.

⁴² Vo výskume agentúry FOCUS, o ktorý sa tu opierame, nebola do zoznamu politických strán zaradená strana Nová väčšina, ktorej založenie ohlásil D. Lipšic v čase distribúcie dotazníkov do terénu. Výskum agentúry Polis zo septembra 2012, ktorý stranu Nová väčšina už do zoznamu posudzovaných strán zaradil, však signalizoval trend zníženia preferencií KDĽK v dôsledku tejto novej skutočnosti (SITA, 25. 9. 2012; <http://www.dobrenoviny.sk/c/4561/lipšicova-nova-vacsina-by-sa-dostala-do-parlamentu>).

Tabuľka č. 25: Výsledky volieb 2012 a povolebný vývoj preferencií

	Voľby 2012	Apríl 2012	Máj 2012	Jún 2012	August 2012	September 2012
Smer-SD	44,4	51,0	46,3	42,3	41,4	42,0
KDH	8,8	7,8	10,7	10,8	9,4	11,7
OĽaNO	8,6	9,3	6,0	8,5	8,0	6,3
Most-Híd	6,9	7,5	6,3	7,4	6,2	6,0
SDKÚ-DS	6,1	3,3	6,9	6,5	8,1	8,3
SaS	5,9	5,6	6,5	7,1	8,3	8,9
SNS	4,6	3,7	3,3	5,0	4,5	3,9
SMK	4,3	3,5	4,7	3,2	4,6	4,5

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (www.statistics.sk); FOCUS, apríl – september 2012.

Ruka v ruke s politickými preferenciami sa po voľbách vyvíjala dôveryhodnosť politikov. Podobne ako pred voľbami bezkonkurenčné postavenie si udržiaval líder strany Smer-SD a premiér vlády Robert Fico. V júni 2012 ho ako dôveryhodnú osobnosť uviedlo 30 % respondentov. Za ním s veľkým odstupom nasledoval podpredseda Smeru-SD a opätovný minister vnútra Róbert Kaliňák (12 %). V prvej „päťke“ sa ocitli aj dvaja lídri strán parlamentnej opozície – po prvý raz líder OĽaNO Igor Matovič (9%) a už tradične líder Mostu-Híd Béla Bugár (8 %). Prezidentovi Ivanovi Gašparovičovi dôverovalo takisto 8 % občanov. V prvej desiatke rebríčka dôveryhodnosti nasledovali Daniel Lipšic, v čase výskumu ešte podpredseda KDH (7 %); predseda KDH Ján Figel' a líder SaS Richard Sulík (6 %); Lucia Žitňanská – bývalá ministerka spravodlivosti a neúspešná kandidátka na post predsedu SDKÚ-DS (5%). Odchod bývalej premiérky Ivety Radičovej z politiky sa prejavil na prudkom poklese jej dôveryhodnosti ako političky (zo 14 % na 4 %).

Najvyšší, až 39%-ný však bol podiel respondentov, ktorí nedôverovali po voľbách nikomu, resp. nevedeli takúto osobnosť uviesť. Nárast tohto podielu po voľbách (z 33 % v januári 2012) môže odrážať sklamanie niektorých ľudí z ich výsledkov, ale aj menší záujem o politické dianie. Podobný trend sa prejavil aj po voľbách 2010.

A aká bola po voľbách pozícia politikov v prostredí prívržencov „ich“ politických strán? Po voľbách ostala situácia viac-menej nezmenená iba v Smere-SD, SaS a Moste-Híd, teda v tých stranách, ktoré sa vyznačovali silnou pozíciou lídra (R. Fico sa tešil dôvere 88 % prívržencov svojej strany; R. Sulík 73 % a B. Bugár 88 %.) Svoju líderskú pozíciu si upevnili I. Matovič (69 %) a J. Figel' (60 %), ktorý bol po voľbách potvrdený v pozícii predsedu. V rámci KDH

však klesla dôveryhodnosť niekdajšieho predsedu P. Hrušovského (na 21 %) a „dvojkou“ pre prívržencov sa stal exminister vnútra D. Lipšic (37 %), ktorý vzápätí zo strany vystúpil.

Doslova zemetrasenie sa odohralo po voľbách v SDKÚ-DS. Pre jej prívržencov sa stala jednotkou v dôveryhodnosti Lucia Žitňanská (45 %), za ktorou značne zaostával Pavol Frešo, čerstvo zvolený za predsedu strany (26 %). Expremiérka I. Radičová klesla z prvého na tretie miesto (16 %). Z prvej trojky už vypadli niekdajší top-reprezentanti M. Dzurinda a I. Mikloš. To jasne dokumentovalo ukončenie jednej éry v histórii tejto strany, kedysi nespochybniteľného lídra slovenskej pravice. (Bližšie pozri Bútorová – Gyárfášová, 2012)

ZÁVER

V čase písania týchto riadkov sa podoba „nového poriadku“ ešte iba kryštalizovala. Jej niektoré črty sa však už vyjavovali pomerne zreteľne. V intenciách korporativistického modelu vládnutia založeného na zapojení záujmových skupín do správy vecí verejných popri volených orgánoch a politických stranách⁴³ sa po nástupe Smeru-SD k moci ťažisko rozhodovania o smerovaní krajiny do značnej miery presunulo mimo parlamentu. Opozícia je prislabá a príliš roztrieštená na to, aby dokázala presvedčiť vládu Smer-SD, že uskutočnenie zamýšľaných zmien v rozpočtovej a daňovej politike, v Zákonníku práce, v zdravotnom či dôchodkovom poistení v dlhodobom horizonte neprispieje k deklarovanému cieľu – k zníženiu rozpočtového deficitu, ku skroteniu nezamestnanosti, k podpore ekonomického rastu a k posilneniu sociálnych istôt občanov. Od volieb sa vynárajú kolektívne protesty zamerané predovšetkým na presadzovanie mzdových požiadaviek niektorých skupín zamestnancov (zdravotníci pracovníci, učelia, zamestnanci niektorých podnikov). Významne sa zvýšila naliehavosť realizácie politiky, ktorá by viedla k zlepšeniu neúnosnej sociálnej situácie časti rómskej populácie, ako aj k prevencii lokálnych konfliktov v spolunažívaní Rómov a ostatných obyvateľov. Takáto politika sa nemôže uspokojiť iba s represívnymi opatreniami, po ktorých dnes už volajú nielen prívrženci extrémistických hnutí, ale aj niektorí politici a predstavitelia lokálnej samosprávy.

Toľko aspoň k niektorým z problémov, ktorých ťarchu budú počas nastávajúcich rokov pociťovať občania. Ďalšie mesiace a roky budú testovať nielen dobré úmysly, ale aj kompetentnosť vlády ustanovenej po voľbách 2012 ponúknuť účinné riešenia rešpektujúce základné demokratické hodnoty. To sa vláde jednej strany sotva môže podariť bez dialógu

⁴³ Konkrétna podoba tohto modelu je zatiaľ *in statu nascendi*. K podobám korporatizmu pozri napríklad Marušiak: 2012.

s ostatnými zložkami spoločnosti – či už z politickej, ekonomickej alebo občianskej sféry. Dialógu, ktorý by pri rozhodovaní o niektorých kľúčových otázkach viedol k dohode. Bolo by krátkozrakou iróniou, keby si predstavitelia Smeru-SD niekdajšie heslo „vládnime si sami“, ktoré si Slovensko bude pripomínať na prahu tretej dekády svojej samostatnej štátnej existencie, preinterpretovali na výzvu ku koncentrácii moci a k vylúčeniu ostatných z participácie na spravovaní krajiny.

LITERATÚRA A ZDROJE

BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Trendy vo verejnej mienke a volebnom správaní. In: Mesežnikov, G. – Gyárfášová, O. – Kollár, M. (ed.): Slovenské voľby '06. Výsledky, príčiny, súvislosti. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2006, s. 111-141.

BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Trendy vo verejnej mienke a voličskom správaní. In: Bútorová, Z. – Gyárfášová, O. – Mesežnikov, G. – Kollár, M. (ed.). Slovenské voľby '10. Šanca na zmenu. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2011, s. 143-179.

BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Slovensko po voľbách. In: IVO barometer 2012, č. 2. Dostupné na: http://www.ivo.sk/buxus/docs//IVO_barometer/IVO_barometer_2012_2q.pdf

BÚTOROVÁ, Z. – FILADELFIOVÁ, J.: Parlamentné voľby 2010 v rodovej perspektíve. In: Bútorová, Z. – Gyárfášová, O. – Mesežnikov, G. – Kollár, M. (eds.): Slovenské voľby '10. Šanca na zmenu. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2011, s. 181-207.

DEEGAN-KRAUSE, K.: Elected affinities. Democracy and party competition in Slovakia and the Czech Republic. Stanford, Stanford University Press 2006.

GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Voličské správanie na Slovensku. Teória. Trendy. Výskum. Bratislava, Renesans 2011.

MARUŠIAK, J.: Slovenský (neo)korporativizmus. 2012, dostupné na <http://www.jetotak.sk/editorial/slovensky-neokorporativizmus>.

Slovensko pred voľbami 2012. Výsledky predvolebného prieskumu Inštitútu pre verejné otázky Dostupné na <http://www.ivo.sk/6700/sk/aktuality/slovensko-pred-volbami-2012>

TIMORACKÝ, M.: Volebnú kampaň dnes neurčujú politici, ale spravodajské služby. 2012, dostupné na: http://timorackeho.blogspot.sk/2012_02_01_archive.html

UČEŇ, P.: Konfliktné línie v parlamentných voľbách 2010 na Slovensku. In: Bútorová, Z. – Gyárfášová, O. – Mesežnikov, G. – Kollár, M. (eds). Slovenské voľby '10. Šanca na zmenu. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2011, s. 9 - 28.

Volebné programy politických strán:

Pre viac práce na Slovensku. Volebný program SDKÚ-DS pre voľby 2012. Dostupné na: <http://www.sdku-ds.sk/volby/data/MediaLibrary/0/220/sdku-ds-volebny-program-2012-web.pdf>

Program strany Most-Híd. Dostupné na: http://www.most-hid.sk/webfm_send/37

Programové zameranie strany SMER – sociálna demokracia na volebné obdobie 2012 – 2016. (2011). Dostupné na: <http://www.strana-smer.sk/3137/smer-sd-predstavil-programove-zameranie-pre-volebne-obdobie-2012-2016>

Vernosť Slovensku. Programové memorandum SNS 2012. Dostupné na: <http://www.sns.sk/dokumenty/volby-2012-do-nr-sr/volebne-memorandum-sns/>

Volebný program hnutia OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti pre voľby do NR SR v roku 2012. Dostupné na: <http://obycajniludia.sk/volebny-program-hnutia/>

Volebný program SaS pre budúce generácie. Dostupné na: <http://www.strana-sas.sk/program/16>

Začína to prácou – Cesta pre Slovensko. Dostupné na: http://www.kdh.sk/sites/default/files/upload/dokumenty/volebny_program.pdf